

CRNA GORA
MINISTARSTVO ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA

**STRATEGIJA ZA UNAPREĐENJE KVALITETA
ŽIVOTA LGBTI OSOBA U CRNOJ GORI 2019-2023**

Podgorica, mart 2019. godine

UVOD

Načelo nediskriminacije, odnosno zahtjev za uživanjem ljudskih prava i sloboda na jednakim osnovama, danas je sadržano u brojnim međunarodnim konvencijama univerzalnog ili regionalnog karaktera. Ono predstavlja tekovinu modernog demokratskog razvoja i evolucije ljudskih prava, mada njegove korjene u formi progresivnih ideja o ljudskim pravima možemo pronaći u brojnim istorijskim dokumentima.

Značaj koji danas pridajemo ovom načelu je sasvim razumljiv, jer postupanje suprotno njemu, odnosno diskriminacija, predstavlja osnovni korozivni element jednakosti i socijalne kohezije jedne društvene zajednice i instrument koji doprinosi degradaciji ljudskog dostojanstva, isključivanju i društvenoj marginalizaciji pojedinaca ili cijelih društvenih grupa.

Crna Gora je svojim pristupanjem temeljnim međunarodnim sporazumima u oblasti ljudskih prava potvrdila svoju posvećenost demokratskom društvenom razvoju, koji podrazumijeva usvajanje i doslednu primjenu međunarodnih standarda ljudskih prava i sloboda, uz poštovanje načela nediskriminacije.

U tom kontekstu, Vlada Crne Gore je u maju 2013. godine usvojila Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018, kao sistemski odgovor na uočenu pojavu diskriminacije LGBTI osoba u crnogorskom društvu. Realizacija njenih mjera je predstavljala rezultat udruženih napora Vlade Crne Gore, organizacija civilnog društva i brojnih međunarodnih partnera, a njenom implementacijom su osnaženi principi slobode, demokratije, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba.

Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, koja je pred vama, predstavlja izraz kontinuiteta politike Vlade Crne Gore i njene posvećenosti da i dalje radi na unapređenju i zaštiti prava i sloboda LGBTI osoba.

Ona predstavlja odgovor na uočen izazov u vezi sa društvenim prihvatanjem LGBTI osoba, odnosno na još uvijek izraženu društvenu percepciju opterećenu stereotipima i predrasudama prema ovoj društvenoj grupi, koja u postojanju LGBTI osoba vidi kršenje morala i vrijednosti o poželjnom načinu života.

Takođe, Strategija se temelji na izvještajima i preporukama brojnih međunarodnih tijela, kojima su sugerisana unapređenja u politici zaštite LGBTI osoba, posebno sa aspekta primjene zakona na zaštiti njihovih prava i sloboda, kao i sa aspekta njihove bolje inkluzije u različitim sferama društvenog života.

Na kraju treba dodati i da su prilikom izrade Strategije uzete u obzir i mjere koje nisu realizovane u okviru prethodnog strateškog dokumenta, te da su one na adekvatan način inkorporirane u okviru ovog.

SADRŽAJ

I Analiza stanja	6
1.Nacionalni zakonodavni i strateški okvir	6
2.Međunarodni okvir - Obaveze iz procesa predpristupnih pregovora sa Evropskom unijom i članstva u Ujedinjenim nacijama	8
3.Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018	11
4.Presjek stanja i ključni problemi koje treba adresirati u narednom periodu	13
-Društveno prihvatanje LGBTI osoba	13
-Bezbjednost i zaštita ljudskih prava LGBTI osoba	16
-Zapošljavanje i pristup radu	20
-Zdravstvena zaštita	21
-Socijalna zaštita	23
-LGBTI Turizam	24
5.Analiza zainteresovanih strana	24
II Ciljevi i mjere Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023	27
III Monitoring, izvještavanje i evaluacija	56
IV Informisanje javnosti o ciljevima i učincima Strategije	57
Prilog - Akcioni plan za implementaciju Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 za 2019. godinu	59

I ANALIZA STANJA

1. Nacionalni zakonodavni i strateški okvir

Crna Gora je ustavno definisana kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava. Nosilac suverenosti je građanin/ka koji ima crnogorsko državljanstvo. **Ustav Crne Gore** daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unapređenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda, uključujući i prava i sloboda lezbejki, gejeva, biseksualaca/ki, transrodnih i interseksualnih osoba (u daljem tekstu: LGBTI) i potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu.

Pravna osnova za promovisanje, jačanje i unapređenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda sadržana u Ustavu Crne Gore je dalje operacionalizovana kroz posebne zakone. To su **Krivični zakon Crne Gore, Zakon o zabrani diskriminacije** i na kraju **Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore** kojim je kreiran dodatni mehanizam zaštite od diskriminacije LGBTI osoba, pored postojećih inspekcijских i pravosudnih mehanizama.

Krivični zakon Crne Gore, kojim se uređuje krivično-pravna odgovornost, u **članu 159** propisuje krivično djelo povreda ravnopravnosti. Ovim članom je propisana kazna zatvora za lice koje drugome licu, po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, uskrati ili ograniči ljudska prava i slobode utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti.

Takođe, **članom 433** ovaj zakon propisuje krivično djelo rasna i druga diskriminacija. Ovim članom je propisana kazna zatvora za lice koje, po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčene opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima od strane Crne Gore. Istim članom je predviđena kazna zatvora i za proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost, kao i za propagiranje mržnje ili netrpeljivosti po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Na kraju, Krivičnim zakonom Crne Gore, **članom 42a** propisana je posebna okolnost za odmjeravanje kazne za krivično djelo učinjeno iz mržnje, odnosno da ukoliko je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, onda će tu okolnost sud cijeliti kao otežavajuću.

U oblasti prekršajno-pravne zaštite od diskriminacije, Zakon o zabrani diskriminacije konstituiše trostruku obavezu: **zabrane i zaštite od diskriminacije**, ali i **promocije jednakosti** koja se ostvaruje u skladu sa ovim zakonom. Osim toga, na zabranu i zaštitu od diskriminacije, kao i na promociju jednakosti primjenjuju se i odredbe drugih zakona kojima se uređuje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava (čl.1 Zakona).

Pored Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore, kao institucionalnog mehanizma za zaštitu od diskriminacije, kojeg prepoznaje i čiji rad uređuje Ustav i Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zakon o zabrani diskriminacije posebno obezbjeđuje **višestruku zaštitu od diskriminacije** kroz sudski postupak, inspekcijski postupak, postupke pred tužilaštvom i policijskim organima.

Shodno ovom Zakonu, pravo na zaštitu od diskriminacije pripada svim fizičkim i pravnim licima na koja se primjenjuju propisi Crne Gore, ako su diskriminisana po nekom od osnova navedenih u Zakonu, uključujući i po osnovu **rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika** (član 19).

Ovdje treba napomenuti da je Zakonom o zabrani diskriminacije, kao poseban oblik diskriminacije, definisan i **govor mržnje** (član 9a). U smislu ovog Zakona, govor mržnje je svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina.

U smislu normativnog okvira za zaštitu od diskriminacije, Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore su uređena nadležnost, ovlašćenja, način rada i postupanje Zaštitnika/ce u svrhu zaštite ljudskih prava i sloboda garantovanih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i druga pitanja od značaja za rad Zaštitnika/ce.

Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za **zaštitu od diskriminacije**.

Kada govorimo o nacionalnom strateškom okviru, u okviru kojeg je elaborirana Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, ovdje treba prvenstveno ukazati na **Nacionalnu strategiju održivog razvoja do 2030** (u daljem tekstu: NSOR), kao dugoročnu viziju održivog razvoja Crne Gore. Ovim dokumentom su proklamovani prioritetni ciljevi i mjere sveukupnog društveno-ekonomskog razvoja Crne Gore, uz puno integrisanje zahtjeva Ujedinjenih nacija utvrđenih Agendom Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. godine.

NSOR, kao jedan od ključnih clijeva koji doprinose održivom razvoju Crne Gore, definiše da treba: „Obezbijediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve“. Ovaj cilj se, između ostalog, ima ostvariti kroz podršku vrijednostima, normama i

obascima ponašanja značajnim za održivost društva, a koja se ima postići i kroz realizaciju sledećih mjera:

- ✓ *Eliminisati diskriminaciju LGBT osoba;*
- ✓ *Podsticati kulturnu raznolikost kroz osnaživanje kulturne djelatnosti marginalnih i marginalizovanih grupa (mladi, stari, žene, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom) i obezbjediti toleranciju prema tom segmentu kulture;*

Sa aspekta **Pravaca razvoja Crne Gore 2018-2021.** godine, a u kontekstu ostavarivanja ljudskih prava LGBTI osoba, treba imati u vidu da je ovim dokumentom u okviru prioriteta **4.3 Inkluzivni rast** ukazano na potrebu povećanja zaposlenosti, uz uključivanje ljudi svih starosnih dobi u upravljanju promjenama, kroz ulaganje u vještine i obuke, modernizaciju tržišta rada i sistema socijalne zaštite, uz uvažavanje standarda EU.

Konkretnije u dijelu **4.3.1 Politika tržišta rada** je definisana mjera:

- ✓ *snaženje aktivnih politika tržišta rada u pravcu povećanja njihove djelotvornosti, usmjerenosti, obima, područja koja pokrivaju i individualnim pristupom, što će rezultirati zapošljavanjem, posebno, mladih i osjetljivih kategorija u društvu.*

Takođe, na nivou srednjeročnog programskog planiranja Vlade Crne Gore donijet je **Srednjoročni program rada Vlade Crne Gore 2018-2020**, kojim se u okviru **Prioriteta 2: Crna Gora - država vladavine prava i dobrog upravljanja**, odnosno u dijelu unapređenja ljudskih prava i sloboda svih društvenih grupa, manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica postavljaju ciljevi:

- ✓ *Ojačani kapaciteti institucija za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama kroz unapređenje institucionalnog znanja i razumijevanja navedenih instituta, te njihovog adekvatnog zakonskog procesuiranja (rok: 2019.g.);*
- ✓ *Ojačani kapaciteti institucija za razvijanje i primjenu koncepta inkluzivnog radnog okruženja prema LGBTI osobama kroz informisanje i edukovanje rukovodećeg kadra o potrebi diverzifikacije radnog prostora u skladu sa politikama ljudskih prava, unapređenja politike jednakih mogućnosti, poštovanja različitosti i zabrane diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije (rok: 2020.g.).*

2. Međunarodni okvir - Obaveze iz procesa predpristupnih pregovora sa Evropskom unijom i članstva u Ujedinjenim nacijama

Crna Gora, kao nezavisna i međunarodno priznata država, **članica Ujedinjenih nacija** (u daljem tekstu: UN), **NATO-a** i zemlja **kandidatkinja za ulazak u Evropsku uniju** (u daljem tekstu: EU), shodno svojim međunarodno preuzetim obavezama koje proizilaze iz članstva u

međunarodnim organizacijama, ratifikacije međunarodnih sporazuma, a posebno ratifikacije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU, obavezna je da, na bazi ustavnih odredbi osigura poštovanje ljudskih prava i sloboda svih njenih građana i građanki na nediskriminatornoj osnovi i nezavisno od njihovih ličnih svojstava, uključujući seksualnu orijentaciju, rodni identitet i/ili interseksualne karakteristike.

Posmatrajući međunarodni kontekst u kojem je Crna Gora pozicionirana, i u okviru kojeg je potrebno definisati nacionalnu LGBTI politiku u narednom periodu, ovdje je potrebno posebno ukazati na politike EU u predmetnoj oblasti.

Pravni okvir zaštite pripadnika/ca LGBTI populacije u EU je zasnovan na članu 21 Povelje o osnovnim pravima koji zabranjuje bilo kakav oblik diskriminacije zasnovan na seksualnoj orijentaciji, kao i članu 19 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije¹, koji propisuje obavezu preduzimanja aktivnosti u cilju suzbijanja svih oblika diskriminacije. Polazeći od navedenog, a imajući u vidu proces pridruživanja EU i neophodnost usklađivanja politika sa ovom međunarodnom organizacijom, Crna Gora u narednom periodu mora preduzeti mjere na punoj implemetaciji pravne tekovine EU.

Sa aspekta politika EU u predmetnoj oblasti, ovdje treba ukazati i na **Strategijski plan 2016-2020 (DG Justice and consumers)**². Ovim dokumentom su navedeni specifični ciljevi koje treba ostavariti na prostoru EU, a koji jasno ukazuju na težište EU politika u oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba:

- ✓ *Manje diskriminacije po osnovu pola, rase i etničke pripadnosti, religijskih uvjerenja, invaliditeta, starosti i seksualne orijentacije;*
- ✓ *Manje rasizma, ksenofobije, homofobije, anti-semitizma, mržnje prema muslimanima i drugih formi netolerancije;*
- ✓ *Više diverziteta na radnom mjestu;*

Slijedeći navedeno, treba dodati i to da je Evropska komisija (u daljem tekstu: EK) 6. februara 2018. godine usvojila strategiju za „**Vjerodostojnu perspektivu proširenja i pojačanu saradnju EU sa zapadnim Balkanom**“, kojom se potvrđuje evropska budućnost regiona zapadnog Balkana, uključujući Crnu Goru, kao geostrateško ulaganje u stabilnu, jaku i ujedinjenu Evropu koja se temelji na zajedničkim vrijednostima.

Ovom strategijom su definisani prioriteti i područja u kojima je potrebna zajednička saradnja, te posebni izazovi sa kojima se zapadni Balkan suočava, a operacionalizovana je kroz šest vodećih inicijativa, odnosno posebnih mjera koje će EU preduzeti narednih godina kako bi dala potporu transformaciji zapadnog Balkana.

---

¹ Treaty of Lisbon, article 19

² Strategic plan 2016-2020 (DG Justice and consumers), Ref. Ares(2016)1295393

Jedna od ključnih inicijativa se tiče jačanja vladavine prava, temeljnih prava i dobrog upravljanja, kroz koju će naročiti akcenat biti stavljen na unapređenje primjene zakona, preduzimanje odlučnijih mjera zaštite i unapređenja ljudskih prava i sloboda, borbi protiv diskriminacije i sajber kriminala³, te jačanju socijalne inkluzije. Takođe, fokus je stavljen i na ulogu obrazovanja kao kohezionog faktora društva i promotera evropskih vrijednosti.

Posmatrano sa aspekta konkretnih obaveza Crne Gore u kontekstu pridruživanja EU, treba podsjetiti da je Vlada Crne Gore usvojila Akcioni plan za Poglavlje 23 „Pravosuđe i temeljna prava“⁴, kroz koji su definisane konkretne mjere koje se tiču zaštite i unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba, i to:

- ✓ 3.6.3.2 *Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorско ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga prema utvrđenom Planu implementacije;*
- ✓ 3.6.3.7 *Organizovati školske kampanje o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, uključujući društvene mreže – kampanja Savjeta Evrope „Borba protiv govora mržnje na internetu“;*
- ✓ 3.6.3.9 *Promovisati principe i implementirati mjere Strategije među kadrom u sistemu obrazovanja i vaspitanja;*
- ✓ 3.6.3.10 *Poboljšati smještajne kapacitete LGBT skloništa i pratećih servisa;*
- ✓ 3.6.3.12 *Obučavati socijalne i stručne radnike u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne i dječje zaštite, u cilju razumijevanja i unapređenja kvaliteta života LGBT osoba u porodici i zajednici;*
- ✓ 3.6.3.13 *Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama sa lokalnim vlastima;*
- ✓ 3.6.3.14 *Obučiti policijske službenike za senzibilan rad sa LGBT zajednicom;*
- ✓ 3.6.3.15 *Izvršiti analizu postojećih evidencija podataka o zločinima iz mržnje i diskriminacije. Provjeriti nacionalne strukture i procedure za istrage kršenja prava LGBT osoba;*
- ✓ 3.6.3.17 *Vršiti obuke zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unapređivati servis za rad sa LGBT zajednicom u cilju razumijevanja i unapređenja kvaliteta života LGBT osoba;*
- ✓ 3.6.3.18 *Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBT zajednicom kroz potpisivanje sporazuma o saradnji i razvijanje zajedničkih inicijativa;*
- ✓ 3.6.3.19 *Kreirati bazu LGBT eksperata i aktivista u cilju mobilizacije za konsultacije povezane sa procesom donošenja odluka;*

Prilikom izrade nove LGBTI Strategije razmotrene su i preporuke **Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije** (u daljem tekstu: ECRI) izdate u okviru njenog **Izveštaja o**

---

³ Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije je u svom Izveštaju o Crnoj Gori iz septembra 2017. godine, izdala sledeću Preporuku: “(§ 33) ECRI preporučuje da se rad jedinice za računarski kriminal intenzivira i da im se pruže odgovarajući tehnički i ljudski resursi, kao i obuka, za suzbijanje govora mržnje na Internetu.”

⁴ <https://www.eu.me/mn/23>

Crnoj Gori iz septembra 2017. godine, kao i **Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5**⁵, koje su detaljnije elaborirane u okviru poglavlja „Presjek stanja i ključni problemi koje treba adresirati u narednom periodu“ i koje su inkorporirane u mjere Strategije.

Na kraju treba dodati i da su ciljevi i mjere nove LGBTI strategije komplementarni sa obavezama Crne Gore koje proizilaze iz njenog članstva u Ujedinjenim nacijama, odnosno aktivnostima u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba koje realizuju agencije iz sistema UN-a i koje su evidentirane u ažuriranom dokumentu Kancelarije visokog Komesara UN-a pod nazivom „**Uloga UN-a u borbi protiv diskriminacije i nasilja protiv LGBTI populacije**“⁶.

Nova Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, čija je izrada predviđena Programom pristupanja Crne Gore EU 2018-2020, u sebi inkorporira gore navedene međunarodne obaveze i prioritete definisane krovnim nacionalnim strateškim dokumentima, te preporuke relevantnih međunarodnih tijela, obezbjeđujući kontinuitet politike Vlade Crne Gore u oblasti unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori.

Njena implementacija se zasniva na principu sektorske odgovornosti resornih ministarstva i njihovoj ključnoj ulozi u implementaciji definisanih mjera. Same mjere se bliže operacionalizuju kroz donošenje godišnjih nacionalnih akcionih planova, za šta je zadužen Nacionalni tim za koordinaciju praćenja primjene Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 koji imenuje Vlada Crne Gore.

Takođe, u cilju potpunije primjene politike Vlade Crne Gore u ovoj oblasti, lokalne samouprave će donositi i implementirati lokalne akcione planove usaglašene sa ciljevima i mjerama ove Strategije, polazeći od specifičnih potreba lokalnih zajednica čiji su servis.

3. Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018

Vlada Crne Gore je u maju 2013. godine, polazeći od Preporuke Komiteta ministara Savjeta Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, usvojila Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 koja je predstavljala sistemski odgovor Vlade Crne Gore na pojave homofobije i transfobije u crnogorskom društvu.

Svrha i ciljevi Strategije su bili otklanjanje svake neposredne i posredne diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, smanjivanje homofobije i transfobije u crnogorskom društvu, te stalno unapređivanje društvenog prihvatanja LGBTI osoba i poboljšanje svih uslova i kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori.

⁵ <http://media.cgo-cce.org/2013/06/22-Preporuka.pdf>

⁶ https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/UN_LGBTI_Summary.pdf

U tom smislu, tokom implementacije predmetne Strategije, preduzete su u različitim sektorima (zakonodvstvo, bezbjednost, obrazovanje, zdravstvo, socijalno staranje, kultura, sport, mediji i dr.) brojne mjere koje su bile usmjerene na podizanje kvaliteta života LGBTI osoba, jačanje njihovog društvenog prihvatanja i kreiranja društvenog ambijenta u kojem se njihova prava uvažavaju u punom obimu.

Aktivan doprinos ostvarivanju ciljeva Strategije su, pored nacionalnih institucija, dale i nevladine organizacije koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava LGBTI osoba u partnerstvu sa institucijama ili samostalno.

Efekti⁷ implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 reflektuju se u rezultatima CEDEM-ovog istraživanja pod nazivom „**Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori - trendovi i analiza**“⁸, koje je realizovano u 2018. godini, u okviru projekta Savjeta Evrope pod nazivom „Podrška nacionalnim institucijama u prevenciji diskriminacije u Crnoj Gori“.

Naime, istraživanje konstatuje blagi pozitivan trend u sferi unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori, a posmatrano kroz smanjenje percepcije njihove diskriminacije u pojedinačnim segmentima društvenog života. U tom smislu rezultati istraživanja ukazuju na sledeće:

- ✓ U sferi zapošljavanja ostvaren je napredak u smanjivanju pojave diskriminacije LGBTI osoba i ona je sada na nivou od 36.7%, što je nešto niže nego u 2015. (37.7%) i 2017. godini (38.5%).
- ✓ Pozitivan trend je evidentan i kada je u pitanju percepcija diskriminacije u oblasti obrazovanja, imajući u vidu da je 2015. godine 24.6% građana i građanki smatralo da su LGBTI osobe diskriminisane u ovoj sferi, dok je taj procenat u 2018. godini 19%.
- ✓ U pogledu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, percepcija diskriminacije LGBTI osoba nema linearan tok, ali je pozitivan trend evidentan. U 2015. godini percepcija diskriminacije LGBTI osoba je bila na nivou od 16.3%, da bi u 2017. godini iznosila 17.1%, nakon čega je u 2018. godini usledio pad percepcije diskriminacije na nivo od 14.4%.
- ✓ Kada je u pitanju rad javnih službi i pružanje usluga javnih službi, evidentan je značajan napredak u smanjenju nivoa diskriminacije LGBTI osoba. Sa nivoa od 19% u 2015. godini, bilježi se pad od 5.3 postotaka, dakle na nivo od 13.7% u 2018. godini, što upućuje da se stepen diskriminatornih ponašanja u javnim službama sistematski smanjivao u prehodnom periodu.

---

⁷ Strategijom unapređenja kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 nisu bili postavljeni jasni i mjerljivi indikatori rezultata, zbog čega nije bilo moguće mjeriti njihovu ispunjenost. Otuda efekti implementacije strategije se jedino mogu sagledati kroz istraživanja koja su korištena kao podloga ove analize.

⁸http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf, U istraživanju je korišten anketni metod, kojim je mjerena percepcija diskriminacije građana i to na kvantitativan način. Primjenom ovog metododološkog pristupa (korištenje skala sa identičnim metrijskim karakteristikama) u istraživanju je omogućeno poređenje stepena diskriminacije po oblastima i po definisanim kriterijumima.

- ✓ U pogledu prava na sopstvenu kulturu, rezultati istraživanja takođe ukazuju na značajno smanjenje percepcije diskriminacije prema LGBTI osobama. U 2015. godini 19% građana i građanki su ocijenili da su LGBTI osobe diskriminirane u ovom segmentu, dok se u 2018. godini u ovom segmentu bilježi pad percepcije diskriminacije na nivo od 13.7%.

U prilog ostvarenom progresu Crne Gore u unapređenju i zaštiti prava LGBTI osoba govori i **Izveštaj Evropske komisije o napretku Crne Gore**⁹ iz 2018. godine, u kome se konstatuje da je Crna Gora regionalni lider u pogledu stepena zaštite pružene pripadnicima/ama LGBTI populacije.

4. Presjek stanja i ključni problemi koje treba adresirati u narednom periodu

Statistiku predočenu u okviru poglavlja Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 i pored ostvarenog progressa, treba ipak posmatrati dvosmjerno, jer ona ukazuje da kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori još uvijek nije na optimalnom i željenom nivou, odnosno da je diskriminacija i društvena isključenost LGBTI osoba u pojedinim segmentima svakodnevnog života i dalje prisutna. Otuda, neophodno je u narednom periodu dalje raditi na produblivanju uspostavljenih pozitivnih trendova.

Društveno prihvatanje LGBTI osoba

Pomenuto istraživanje "Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori - trendovi i analiza" ukazuje da LGBTI osobe u odnosu na druge ranjive i marginalizovane društvene grupe uživaju najmanju podršku građana i građanki u borbi za svoja prava i ta podrška se kreće na nivou od 43%¹⁰ u prilog zaštiti prava LGBTI osoba, odnosno 57% njih ne podržava napore na ostvarivanju prava ove društvene grupe.

Ovaj podatak jasno ukazuje da je homofobija/transfobija¹¹ u Crnoj Gori još uvijek izražena na visokom nivou, te da **primarna dimenzija** od koje zavisi kvalitet života LGBTI osoba jeste **promjena društvene percepcije LGBTI osoba i njihovo prihvatanje od strane društva**.

Uzroke ovakvog odnosa građana i građanki prema LGBTI osobama treba tražiti u i dalje snažnom **uticaju anahronog dijela tradicijskog nasleđa**, koje u postojanju LGBTI osoba vidi kršenje morala i vrijednosti o poželjnom načinu života. Ovakav limitirajući uticaj negativnih aspekata tradicije je dodatno ojačan **stereotipima i predrasudama** prema LGBTI osobama, koji su evidentno prisutni u crnogorskoj javnosti, a koji podstiču diskriminaciju i nasilje nad LGBTI osobama¹².

⁹ Montenegro 2018 report, European Commission, Strasbourg, 17.4.2018, SWD(2018) 150 final, strana 28, link: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf>

¹⁰ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf, strana 36

¹¹ "Homophobia – homofobija: strah, netolerancija, nasilje ili mržnja prema gej muškarcima i lezbejkama (i biseksualnim osobama. Manifestuje se kao neupitna vera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse." i „Transphobia – transfobija: po analogiji sa bifobijom i homofobijom, oblik diskriminacije, zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, usmeren protiv transseksualnih, transrodnih osoba.“, *Čitanka od a do š o lezbejskim i gej ljudskim pravima*, Labris, Beograd 2009.g.

¹² Izveštaj Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI) o Crnoj Gori, 2017.g, strana 30

a) Javno mnjenje i mediji

U prethodnom periodu su implementirane brojne kampanje koje su za cilj imale promjenu društvene percepcije LGBTI osoba. Međutim, one su najčešće imale široko postavljen fokus (LGBTI tema je u kampanjama obrađivana samo kao segment šire teme tih kampanja koje su bile usmjerene na više ranjivih društvenih grupa simultano, a koje su se ticale diskriminacije, govora mržnje itd.), takođe vrlo često su i ciljne grupe tih kampanja bile preširoko postavljene (najčešće kao opšta javnost), a treba dodati i da u nekim slučajevima nisu realizovane u kontinuitetu zbog čega je umanjen njihov kumulativni efekat.

Otuda, u narednom periodu treba preduzeti fokusirane i kontinuirane aktivnosti na promjeni društvene percepcije LGBTI osoba kod **specifičnih ciljnih grupa kao što su mladi, zatim zaposleni u javnim institucijama/ustanovama i privatnom sektoru, političke partije, sportske organizacije, ključni kreatori javnog mnjenja.**

Sa druge strane, u kontekstu promjene društvene svijesti, izuzetno je važna uloga **medija**. Istraživanje pokazuje da građani smatraju da mediji, nakon obrazovnih institucija, najviše doprinose borbi protiv diskriminacije¹³.

No i pored takvog stava, kada su mediji u pitanju, često se na njihovim portalima (u komentarima na tekstove) mogu pronaći diskriminatorni i uvredljivi sadržaji, koji kod građana i građanki mogu podstaći netrpeljivost i mržnju prema LGBTI osobama. U tom kontekstu, treba podsjetiti na obaveze Crne Gore kao članice Savjeta Evrope da preduzme odgovarajuće mjere za borbu protiv svih oblika izražavanja, uključujući i one u medijima i na internetu, za koje se razumno može pretpostaviti da bi mogli da proizvedu dejstvo izazivanja, širenja ili promovisanja mržne ili drugih oblika diskriminacije LGBTI osoba.¹⁴

Navedeno upućuje na potrebu dalje **edukacije zaposlenih u medijima** radi njihovog senzibilnijeg pristupa u vezi sa izvještavanjem o LGBTI tematici, te potrebu njihovog ohrabriranja da na profesionalan, etičan i objektivan način informišu crnogorsku javnost o LGBTI tematici uz razvijanje i efikasnu primjenu modela za **suzbijanje govora mržnje u online komentarima**¹⁵.

b) Obrazovanje

Sa aspekta pozicije i uloge **systema obrazovanja** u promjeni društvene svijesti kroz obrazovni proces, preduzeti su koraci na uklanjanju diskriminatornih udžbeničkih sadržaja i uvođenje LGBTI tematike u nastavno gradivo¹⁶. Podignut je nivo kompetencija i osposobljenosti jednog

¹³ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf , strana 32

¹⁴ Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5, Link: <http://media.cgo-ccc.org/2013/06/22-Preporuka.pdf>

¹⁵ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944> ,strana 35

¹⁶ LGBTI tematika se obrađuje kroz predmete: Građansko vaspitanja za VI i VII razred i Zdravi stilovi života. Takođe, urađen je i distribuiran svim školama dodatni materijal za realizaciju teme „Reproduktivno seksualno vaspitanje za predmetni program Biologija za VIII i IX razred osnovnih škola, odnosno dopunski materijal za predmete: Biologija za I, II i III razred gimnazije i

dijela nastavnog kadra (međutim u pitanju je zanemarljivo mali broj nastavnika/ca¹⁷), kao i stručnog osoblja (33%¹⁸ školskih psihologa/škinja i pedagoga/oškinja je osposobljeno za rad sa LGBTI osobama), čime je ukupna sposobnost obrazovnih ustanova da na sistemski način doprinesu povećanju nivoa znanja i informisanosti učenika/ca i studenata/kinja o ljudskim pravima LGBTI osoba povećan.

Međutim, rezultati ostvareni u sektoru obrazovanja predstavljaju samo dobru osnovu za dalji rad, te je dalje potrebno podići **obuhvat nastavnog osoblja** osposobljenog za rad sa LGBTI osobama na minimalni nivo od 15% uz vođenje računa o ravnomjernoj geografskoj raspoređenosti obučanih nastavnika/ca, kako bi se spriječio negativni uticaj fluktuacije kadra. Potrebno je podići i **obuhvat stručnog osoblja** (psihologa/škinja i pedagoga/oškinja) osposobljenog za rad sa LGBTI djecom u osnovnim i srednjim školama na nivo od 100%, kako bi se obezbjedila pokrivenost navedenih obrazovnih ustanova stručnim osobljem, osposobljenim za rad sa mladim LGBTI osobama.

Potrebno je takođe **analizirati postojeće nastavne sadržaje** u obrazovnim ustanovama sa aspekta zastupljenosti LGBTI tematike i njihovog inkluzivnog karaktera, u odnosu na najbolje prakse zemalja EU, imajući u vidu da je prethodna slična analiza urađena 2013. godine. Analizom bi trebalo identifikovati eventualne nedostatke u aktuelnim nastavnim programima i udžbeničkim sadržajima, te sledstveno njenim nalazima preduzeti dalje neophodne korake.

Ovdje treba ukazati i na preporuku ECRI-ja da je u školama potrebno realizovati mjere za unapređenje uzajamne tolerancije i poštovanja, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, kako bi se time doprinijelo rješavanju **problema maltretiranja LGBTI učenika/ca u školama**, te da poseban fokus treba staviti na obuku nastavnika/ca i reviziji udžbenika kako bi se podigla svijest o LGBT pitanjima.¹⁹

Takođe, kako bi se osiguralo da se mjere na zaštiti i unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba u obrazovnim ustanovama primjenjuju shodno važećim zakonima, te da bi se otklonili potencijalni nedostaci u njihovoj primjeni, neophodno je **ojačati inspekcijski nadzor u obrazovnim ustanovama** kroz edukovanje prosvjetnih inspektora/ki u vezi sa primjenom relevantnog zakonodavstva.

Dodatno, Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5 poziva države članice da se zaštite prava djece i mladih na obrazovanje u bezbjednom okruženju, bez nasilja, netolerancije, diskriminacije i ponižavajućeg postupanja koji se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, kao i da se obezbjedi pružanje objektivnih informacija u vezi sa

---

srednje stručne škole, Psihologija za II razred gimnazije, odnosno Psihologija za III ili IV razred srednje stručne škole, kao i za predmet Sociologija za IV razred gimnazije i predmet Sociologija za III ili IV razred srednjih stručnih škola.

¹⁷ Prema informaciji Ministarstva prosvjete u septembru 2018. godine u Crnoj Gori je u osnovnim i srednjim školama u radnom odnosu je bilo 7 532 nastavnika/ca.

¹⁸ Informacija Ministarstva prosvjete

¹⁹ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>

seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom u školama, te da se školskom osoblju pruži pristup adekvatnim antidiskriminacionim obukama.²⁰

c) **Kultura**

U kontekstu potrebe za promjenom društvene percepcije LGBTI osoba nezaobilazan je i segment **kulture** i njenih sadržaja kojima se sa jedne strane **afirmiše autentični kulturni izrazi LGBTI** osoba, a sa druge se kroz te sadržaje **informišu ostali građani** i građanke o njihovoj autentičnoj „slici“ što doprinosi razbijanju njihovih pseudo predstava o LGBTI osobama.

U tom smislu, rezultati istraživanja ukazuju na pozitivan trend i značajno smanjenje percepcije diskriminacije u pogledu prava LGBTI osoba na sopstvenu kulturu. Međutim, posmatrajući rezultate istog istraživanja u kontekstu (ne)prihvaćenosti LGBTI osoba u crnogorskom društvu, nameće se zaključak da je potrebno aktivnije prezentovati LGBTI kulturne sadržaje koji doprinose razbijanju predrasuda i negativnih uticaja tradicije kod crnogorskih građana i građanki, a u kojima se nalazi uzrok društvenog odbacivanja LGBTI osoba.

U prethodnom periodu su realizovani brojni tematski paneli i izložbe posvećene promociji queer, camp i trash kulturi i umjetnosti. Aktivnosti su realizovane u saradnji sa LGBTI zajednicom i uz učešće uglednih stručnjaka/inja iz oblasti sociologije, antropologije, studija teatra, umjetnosti i aktivizma. Ove aktivnosti su se pokazale veoma uspješnim i sa njima bi trebalo nastaviti u narednom periodu jer doprinose informisanosti javnosti o alternativnim kulturnim izrazima i podstiču promjenu društvene svijesti u pravcu potpunijeg razumijevanja i prihvatanja LGBTI osoba, senzibilišu kulturni prostor prema LGBTI pitanjima i stvaraju više prostora za LGBTI osobe u mainstream kulturi.

U slučaju održavanja statusa quo i nepreduzimanja mjera kojima bi se adresirali identifikovani izazovi u kontekstu promjene društvene percepcije LGBTI osoba i njihovog društvenog prihvatanja u narednom periodu, došlo bi do diskontinuiteta u procesu promjene društvene svijesti, čime bi usvajanje nediskriminatorskih obrazaca ponašanja i razvoj kulture tolerancije i prihvatanja LGBTI osoba bio suštinski ugrožen.

Bez promjene društvene svijesti, ne može se stvoriti pouzdana osnova za adresiranje izazova sa kojima se LGBTI osobe suočavaju u svakodnevnom životu, niti bi mjere koje preduzimaju institucije na zaštiti i unapređenju njihovih ljudskih prava imale održivi karakter.

Bezbjednost i zaštita ljudskih prava LGBTI osoba

Druga bitna **dimenzija** od koje zavisi ukupni kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori jeste njihova **bezbjednost i institucionalna zaštita** njihovih prava.

²⁰ Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5, Link: <http://media.cgo-ccc.org/2013/06/22-Preporuka.pdf>

U tom kontekstu, u prethodnom periodu je unaprijeđen normativni i institucionalni okvir zaštite ljudskih prava LGBTI osoba, kroz unapređenje krivičnog i prekršajno-pravnog zakonodavstva, odnosno kroz uspostavljanje Institucije Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Realizovane su i brojne obuke za jačanje institucionalnih kapaciteta za pružanje zaštite od diskriminacije i senzibilan rad sa LGBTI osobama, kroz realizaciju brojnih edukacija za različite ciljne grupe. Tako je ovim obukama do sada obuhvaćeno 5-7%²¹ pripadnika/ca Uprave policije, oko 25%²² tužilaca/teljki, 18%²³ sudija, 18%²⁴ zaposlenih u prekršajnim organima, dok je broj zaposlenih u organima državne uprave i organima lokalne samouprave koji je prošao ovaj tip obuke u ovom trenutku zanemarljivo mali.

Takođe, u posmatranom periodu 8-10%²⁵ tužilaca/teljki, 3-4%²⁶ sudija i manji broj pripadnika/ca Uprave policije je edukovan u oblasti procesuiranja zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Međutim i pored preduzetih mjera, **34%²⁷ građana i građanki je u 2018. godini percipiralo da su LGBTI osobe diskriminisane u crnogorskom društvu, a 39,6%²⁸ njih je smatralo da su LGBTI osobe loše tretirane.**

U tom kontekstu je indikativan i Izvještaj ECRI-ja o Crnoj Gori²⁹, koji konstatuje da je LGBTI zajednica najčešća meta **govora mržnje i nasilja**³⁰ u Crnoj Gori, te da se društveni **mediji u velikoj mjeri koriste za napade na LGBTI osobe**, te da one doživljavaju različite oblike diskriminacije u svom svakodnevnom životu.

Uzroke tome treba tražiti u neadekvatnoj primjeni normativnog okvira za zaštitu od diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama, što se ogleda u „blagom“ kažnjavanju prekršioaca zakona, nedovoljnoj obučenosti pravosudnih organa za njegovu primjenu, kao i samoj neinformisanosti LGBTI osoba o njihovim zakonskim pravima i instrumentima njihove zaštite.

Iako je u prethodnom periodu **Krivičnim zakonikom Crne Gore**³¹ inkriminisana diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a kroz član 42a tog zakona, propisana i otežavajuća okolnost prilikom odmjerenja kazni ukoliko je počinjen zločin motivisan mržnjom po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, izvještajem ECRI-ja se konstatuje

---

²¹ Informacija Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova

²² Informacija Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

²³ Ibid

²⁴ Ibid

²⁵ Informacija Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

²⁶ Ibid

²⁷ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf , strana 29

²⁸ Ibid, strana 30

²⁹ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>

³⁰ Ovdje treba podsjetiti na Preporuku Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5, kojom se od članica traže djelotvorne, brze i nepristrasne istrage u slučajevima nasilja nad LGBTI osobama, da se prilikom odmjerenja kazne uzme u obzir motivacija počinioca, da se jačaju kapaciteti institucija za sprovođenje zakona, te da se podaci u vezi sa diskriminacijom i netolerancijom LGBTI osoba prikupljaju i analiziraju.

³¹ <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>

da ovaj Krivični Zakonik Crne Gore nije u potpunosti usklađen sa međunarodnim standardima³², da je neophodno pojačati aktivnosti obuke za službenike/ce za sprovođenje zakona i pravosuđe o **zločinima iz mržnje**, sa posebnim akcentom na obuci sudija i tužilaca/teljki o **primjeni člana 42a Krivičnog zakonika Crne Gore**, te da je potrebno izvršiti **ocjenu uticaja obuka** i utvrditi do koje mjere one pomažu da se efikasno identifikuju zločini iz mržnje i, ako je potrebno, da se one prilagode.

U vezi sa tim, ECRI je preporučio i da se **uvede sistem za prikupljanje raščlanjenih podataka** da bi se obezbijedio koherentan i integrisan pregled predmeta, putem evidentiranja specifičnog motiva homo/transfobičnih zločina iz mržnje (govor mržnje i nasilje) koji su prijavljeni policiji, kao i da se **obezbjedi praćenje aktivnosti sistema pravosuđa** i da ti podaci budu dostupni javnosti.

Strategija informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2016-2020 Ministarstva pravde predviđa „*razvoj softverskog rješenja jedinstvenog informacionog sistema pravosuđa*“³³. Razvoj takvog sistema treba u sebi da inkorporira gore pomenutu preporuku ECRI-ja koja se tiče uvođenja sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka.

Dodatno, treba imati u vidu da je u Izvještaju EK o napretku Crne Gore iz 2018. godine konstatovano da, uprkos poboljšanjima u odnosima između LGBTI zajednice i policije, treba **poboljšati bilans rezultata krivičnih gonjenja u slučajevima govora mržnje**³⁴, što je u korelaciji sa konstatacijom ECRI-ja da se **krivični postupci u slučajevima nasilja prema LGBTI osobama olako odbacuju** i da se većina tih slučajeva tretira kao prekršaj³⁵.

Prije implementacije sistema obuka u skladu sa preporukom ECRI-ja, trebalo bi uraditi **analizu primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva** sa aspekta zaštite ljudskih prava LGBTI osoba, što bi omogućilo preciznije identifikovanje izazova u primjeni zakona i kvalitetnije profilisanje sistema edukacije.

Kada se govori o prekršajno-pravnoj zaštiti LGBTI osoba od diskriminacije, usvajanjem **Zakona o zabrani diskriminacije**³⁶ je ona obezbjeđena u punom obimu, i u skladu sa međunarodnim standardima.

Ovim zakonom je regulisano pitanje „govora mržnje“ kao posebnog osnova diskriminacije, dok isto pitanje nije tretirano krivičnim zakonodavstvom. U tom kontekstu treba preduzeti aktivnosti na rješavanju problema koje je ECRI identifikovao u svom izvještaju, a koji se odnose na potrebu jačanja kapaciteta institucija za borbu protiv govora mržnje, konkretno potrebu da se **rad**

---

³² <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944> ,strana 11

³³ Pomenutom Strategijom je naznačeno da razvijanje predmetnog softverskog rješenja, odnosno uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema pravosuđa treba da bude, između ostalog, osnov za izradu pouzdanih analiza u oblasti pravosuđa, efikasnije pružanje podataka i usluga institucijama i građanima, elektronsku razmjenu podataka i dokumenata organa pravosuđa sa drugim zainteresovanim stranama, te izgradnju naprednog sistema statističkog izvještavanja na nivou pravosuđa.

³⁴ Montenegro 2018 report, European Commission, Strasbourg, 17.4.2018, SWD(2018) 150 final, strana 28

³⁵ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944> , strana 9

³⁶ <http://www.mmp.gov.me/biblioteka/zakoni>

jedinice za računarski kriminal intenzivira i da joj se pruže odgovarajući tehnički i ljudski resursi i obuka za suzbijanje govora mržnje na Internetu³⁷.

Takođe, Zakonom o zabrani diskriminacije je, kao dio institucionalnog okvira za zaštitu od diskriminacije, uvedena Institucija Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Ova institucija je donošenjem posebnog **Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore³⁸** bliže uređena, čime je stvoren dodatni mehanizam za zaštitu od diskriminacije (uključujući i zaštitu od diskriminacije LGBTI osoba), pored postojeće sudske i inspeksijske zaštite.

Pored gore identifikovanih problema u primjeni zakona, ovdje treba ukazati na još jedan bitan nalaz istraživanja „Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori - trendovi i analiza“, a to je da samo ¼ građana/ki poznaje zakone koji pružaju zaštitu od diskriminacije³⁹.

Ovaj podatak nesumnjivo upućuje na potrebu rada sa **građanima i građankama u cilju njihovog upoznavanja sa legislativom koja ih štiti od diskriminatornih ponašanja**, pri čemu poseban fokus treba staviti na LGBTI zajednicu.

Na kraju treba ukazati na aktuelni, ali i budući razvoj nacionalnog zakonodavstva, kako bi se sistem zaštite ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori u potpunosti zaokružio.

U prvom redu, a taj proces je u toku, treba pravno regulisati istopolna partnerstva. U tom smislu utvrđen je **Predlog Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola**, koji je upućen Skupštini Crne Gore radi usvajanja. Ovim zakonom će se regulisati zajednički život istopolnih osoba i prava koja iz toga proizilaze. Nakon njegovog usvajanja, potrebno je, imajući u vidu da se radi o novom pravnom institutu u crnogorskom pravnom sistemu, obezbjediti **edukaciju službenika/ca** koji će ga u praksi implemetirati, te realizovati aktivnosti na **prezentovanju konkretnih normativnih rješenja zainteresovanoj javnosti**, pratiti njegovu primjenu, kao i razvoj relevantnih međunarodnih standarda u predmetnoj oblasti u cilju eventualnih usaglašavanja Zakona sa njima.

Takođe, pred Crnom Gorom je i proces regulisanja pravnog prepoznavanja roda, čime će se omogućiti **promjene oznake pola i matičnog broja u ličnim dokumentima**, bez obaveze da se završe svi postupci medicinske promjene pola, naročito medicinskih intervencija, a u skladu sa preporukom ECRI-ja⁴⁰ i praksom Evropskog suda za ljudska prava⁴¹.

---

³⁷ Inkorporiranje ove preporuke ECRI-ja je komplementarno ciljevima i mjerama Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2018-2021, naročito u kontekstu jačanja kapaciteta institucija za sprovođenje zakona.

³⁸http://www.ombudsman.co.me/docs/Zakon_o_zastitniku_ci_ljudskih_prava_i_sloboda_Crne_Gore.pdf

³⁹ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf, strana 31

⁴⁰ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>, strana 36

⁴¹ U zaključnim zapažanjima o Drugom periodičnom izvještaju o Crnoj Gori Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama iz 2017. godine izdata je preporuka da se omogući postupak pravnog prepoznavanja promjene pola, uključujući i putem uklanjanja zahtjeva za sterilizacijom. Link:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6OkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsgOTxO5cLIZ0CwAvhyns%2byJkiEj7TvkpzcPWIaw%2fXo5zl6Qpj9bMmh8y7A8ieXBJtxM8baOhnToMqMn5d4ngDsz828dhdfR8T%2bsR8uNG2UYs>

Pored navedenog, imajući u vidu evidentni migratorni talas koji je pogodio prostor Evrope poslednjih godina, kao i činjenicu da je Crna Gora jedna od potencijalnih ruta migratornih talasa, neophodno je preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se sa LGBTI osobama, koje su tražioci azila⁴² ili se nalaze u tranzitu preko crnogorske teritorije, adekvatno postupalo.

U tom kontekstu, potrebno je edukovati osoblje koje vrši prihvata izbjeglica za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama, te pripremiti odgovarajuće smjernice za njihovo postupanje u slučajevima kada stupaju u kontakt sa LGBTI osobama koje potiču sa drugačijeg društvenog i kulturološkog podneblja. Takođe, neophodno je u takvim situacijama informisati izbjeglice o dostupnosti servisima za podršku LGBTI osobama, kako bi se umanjila njihova potencijalna ranjivost.

U slučaju održavanja statusa quo i nepreduzimanja mjera kojima bi se adresirali identifikovani izazovi izostala bi djelotvorna primjena zakona, a time i djelotvorno odvracanje od diskriminatornih i nasilnih akata prema LGBTI osobama.

Posledice bi u tom slučaju bile i narušavanje povjerenja građana i građanki u institucije zadužene za zaštitu njihovih prava, ohrabrivanje netolerantnih i isključivih društvenih stanovišta prema LGBTI zajednici, povećan broj slučajeva ugrožavanja bezbjednosti LGBTI osoba, povećan broj predstavlki LGBTI osoba pred Evropskim sudom za ljudska prava, te potpuna marginalizacija ove društvene grupe.

Još jedna bitna dimenzija od koje zavisi ukupni kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori je **dimenzija** koja bi se mogla sumirati kao **pristup radu, uslugama i servisima podrške**.

Zapošljavanje i pristup radu

Sa aspekta **zapošljavanja i pristupa radu**, nalazi istraživanja ukazuju na postojanje pozitivnog trenda u smanjenju diskriminacije LGBTI osoba, međutim skor percepcije njihove diskriminacije u 2018. godini u ovom sektoru i dalje bilježi visok nivo od 36.7%.

Razloge ovako izraženog skora istraživanja treba tražiti kako u rasprostranjenim predrasudama prema LGBTI osobama (prisutnim i u radnom okruženju), tako i u izostanku konkretnih aktivnosti poslodavaca na kreiranju inkluzivnog radnog okruženja, te prirodi „coming out“⁴³ procesa kroz koji prolaze LGBTI osobe i koji ih dovodi do „suočavanja“ sa okolinom.

⁴² Prema informaciji Ministarstva unutrašnjih poslova u poslednje tri godine 7 134 osobe su podnijele zahtjev za azil u Crnoj Gori. U istom periodu je odobreno 5 zahtjeva za azil po LGBTI osnovu.

⁴³ Coming out – razotkrivanje: sintagma koja potiče iz fraze coming out of the closet, već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmisanja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dve ravni: kao samo-otkrice i kao manje ili više javna obznana. Reći sebi i drugima, odnosno izaći iz ćutanja o svom identitetu. Izlaženjem iz ćutanja izlazi se iz izolacije i negiranja i objavljuje se drugima pravo na drugačiji život., „Čitanka od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima“, Labris, Beograd 2009

Tokom implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018, Ministarstvo rada i socijalnog staranja je kroz **sjednice Socijalnog savjeta Crne Gore** aktuelizovalo pitanje zaštite od diskriminacije LGBTI osoba, a u 2014. godini je potpisana zajednička **Deklaracija** između Ministarstva, poslodavaca i sindikata o osudi diskriminacije na radnom mjestu po svakom osnovu, uključujući i diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Međutim, izostale su dalje konkretnije aktivnosti, koje bi **senzibilisale i edukovale poslodavce** (u javnom i privatnom sektoru) u ovoj tematici, podstakle ih na **kreiranje inkluzivnih radnih mjesta**, te **osnažile LGBTI osobe** da se na profesionalnom planu nesmetano razvijaju ne strahujući od osude i isključivanja na radnom mjestu.

Ovdje treba podsjetiti da Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5 traži od država članica da obezbijede djelotvornu zaštitu od diskriminacije LGBTI osoba pri zapošljavanju i radu, kako u javnom tako i u privatnom sektoru. To podrazumijeva i preduzimanje mjera u pogledu pristupa zapošljavanju i unapređenja na poslu, otpuštanja, zatim u pogledu plate i drugih radnih uslova, uključujući sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje uznemiravanja i drugih oblika viktimizacije.

Preporukom je takođe istaknuto da posebnu pažnju treba posvetiti djelotvornoj zaštiti prava na privatnost transrodnih osoba u kontekstu zapošljavanja, da bi se izbjeglo svako nebitno otkrivanje njihove polne istorije ili njihovog prethodnog imena poslodavcu i drugim zaposlenima.

Zato bi u narednom periodu u saradnji sa nacionalnim i lokalnim institucijama, privrednim subjektima, sindikalnim organizacijama i LGBTI zajednicom, trebalo potencirati na implementaciji aktivnosti koje su izostale u prethodnom periodu, i ohrabriti institucije i privredne subjekte da u svoje poslovno-razvojne agende uvrste LGBTI tematiku sa aspekta kreiranja inkluzivnog radnog okruženja.

Održavanje statusa quo i nepreduzimanje navedenih aktivnosti u sektoru zapošljavanja bi ostavilo „otvoren“ prostor za dalju diskriminaciju LGBTI osoba, obeshrabrilo bi ih da u punom kapacitetu doprinose radnom procesu na radnom mjestu koje obavljaju, što bi se na kraju reflektovalo i na produktivnost privrednih subjekata koji ne koriste pune potencijale svojih zaposlenih.

Zdravstvena zaštita

U pogledu pristupa **zdravstvenim uslugama** istraživanje ukazuje na pozitivan trend. U 2015. godini percepcija diskriminacije LGBTI osoba je bila na nivou od 16.3%, da bi u 2017. godini iznosila 17.1%, nakon čega je u 2018. godini uslijedio pad na nivo od 14.4%.

Ovakvom pozitivnom trendu su svakako doprinijele mjere koje su realizovane tokom implementacije prethodne Strategije, a koje su bile usmjerene na senzibilisanje medicinskih radnika/ca za rad sa LGBTI osobama pa je odgovarajućim edukacijama obuhvaćeno 163 medicinska radnika/ce, nakon čega su imenovane kontakt osobe u svim zdravstvenim ustanovama na svim nivoima zdravstvene zaštite zadužene za saradnju sa LGBTI zajednicom i informisanje ostalih zaposlenih u zdravstvenim centrima sa LGBTI tematikom.

Takođe, Ministarstvo zdravlja je institucionalizovalo odnose sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava LGBTI osoba, kako bi saradnja na obuci medicinskog osoblja i studenata/kinja na Medicinskom fakultetu obezbjedila u kontinuitetu. Ove aktivnosti su dopunjene i uspostavljanjem registra od 5 LGBTI stručnjaka/inja koji su dostupni medicinskom osoblju u slučaju njihove potrebe za konsultacijama.

U 2014. godini je usvojen Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, koji je uradilo Ministarstvo zdravlja u saradnji sa LGBTI nevladinim organizacijama, nakon čega je promovisan javnosti.

I pored postignutog, Izvještaj EK o napretku Crne Gore iz 2018. godine ukazuje na potrebu unapređenja jednakosti LGBTI osoba u pristupu zdravstvenim uslugama⁴⁴.

Razloge dalje prisutnosti diskriminacije LGBTI osoba u pristupu zdravstvenim uslugama treba tražiti u nedovoljnoj informisanosti medicinskog osoblja o ljudskim pravima LGBTI osoba, te njihovoj nedovoljnoj obučenosti za adekvatan rad sa njima. Takođe, doprinos ovakvom stanju daju, u određenoj mjeri, i dalje prisutne predrasude o LGBTI osobama među medicinskim osobljem.

U narednom periodu je potrebno nastaviti sa edukacijom zdravstvenih radnika/ca za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama, pri čemu je potrebno podići obuhvat obučanih medicinskih radnika/ca na nivo od 10%. Prilikom selekcije medicinskog osoblja je potrebno voditi računa o njihovoj ravnomjernoj geografskoj rasporođenosti, kao i o njihovoj ravnomjernoj raspoređenosti kroz primarni, sekundarni i tercijarni sektor zdravstvene zaštite.

Takođe, potrebno je posebnu pažnju osvetiti potpunijem informisanju medicinskih radnika/ca o adekvatnom pristupu u radu sa posebno osjetljivim dijelom LGBTI zajednice, odnosno transrodnim i interseksualnim osobama, kako bi se osiguralo da one tokom pružanja usluga zdravstvene zaštite budu tretirane na adekvatan način.

U slučaju održavanja statusa quo i nepreduzivanja identifikovanih mjera, pozitivan trend smanjenja diskriminacije LGBTI osoba u sektoru zdravstvene zaštite može poprimiti regresivan karakter, posebno u kontekstu najranjivijih djelova LGBTI zajednice (transrodnih i interseksualnih osoba) i rezultirati slučajevima narušavanja njihovih ljudskih prava.

⁴⁴ Montenegro 2018 report, European Commission, Strasbourg, 17.4.2018, SWD(2018) 150 final, strana 83

Socijalna zaštita

Kada je u pitanju rad javnih službi i pružanje usluga javnih službi, evidentan je značajan napredak u smanjenju nivoa diskriminacije LGBTI osoba. Sa nivoa od 19% u 2015. godini, bilježi se pad od 5.3 postotaka, dakle na nivo od 13.7% u 2018. godini, što upućuje da se stepen diskriminatornih ponašanja u javnim službama sistematski smanjivao u prehodnom periodu.

Uzroke dalje prisutnosti diskriminacije u ovom sektoru treba tražiti u nedovoljnoj informisanosti stručnog osoblja u centrima za socijalni rad o ljudskim pravima LGBTI osoba, te nedovoljnom obuhvatu obučених stručnih radnika/ca za adekvatan rad sa LGBTI osobama. Takođe, doprinos ovakvom stanju daju, u određenoj mjeri, i dalje prisutne predrasude o LGBTI osobama među osobljem angažovanom u centrima za socijalni rad.

Takođe, u ovom sektoru, u prehodnom periodu nije na sistemski način riješen izazov koji se tiče funkcionalnosti i održivosti LGBTI skloništa, koji je otvoren pod okriljem projekta Savjeta Evrope „Borba protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta“ 2012. godine, a na šta se Vlada Crne Gore obavezala kroz Akcioni plan za Poglavlje 23: „Pravosuđe i temeljna prava“.

U kontekstu pružanja **usluga socijalnih servisa i podrške** LGBTI osobama u okviru realizacije prethodne Strategije akcenat je bio stavljen na osposobljavanje socijalnih radnika/ca za senzibilisan rad sa LGBTI osobama. U tom kontekstu realizovano je više obuka kojima je obuhvaćeno 10%⁴⁵ zaposlenih u centrima za socijalni rad.

Aktivnosti na edukaciji zaposlenih u centrima za socijalni rad bi trebalo nastaviti i u narednom periodu do postizanja minimalnog obuhvata od 30%, kako bi se spriječio negativan uticaj fluktuacije kadra i shodno tome ojačali kapaciteti stručnih radnika/ca u predmetnom pitanju.

Takođe, neophodno je sistemski urediti položaj LGBTI skloništa kroz njegovo licenciranje, čime bi se stvorile pretpostavke za njegovu punu funkcionalnost i održivost, kako sa aspekta njegovog finansiranja, tako i u pogledu garantovanja nivoa kvaliteta i stručnosti u pružanja usluga njegovim korisnicima/ama.

U slučaju održavanja status quo i nepreduzimanja identifikovanih mjera biće, iz razloga fluktuacije stručnog kadra u centrima za socijalni rad, ugrožen kvalitet pružanja usluga socijalne zaštite LGBTI osobama i osporeni do sada ostvareni rezultati na tom planu.

Takođe, nerješavanjem pitanja funkcionalnosti i održivosti LGBTI skloništa, koji je kao servis podrške LGBTI osobama izloženih nasilju od esencijalne važnosti za njihovu zaštitu i pružanje podrške ostvarivanju njihovih prava, gubi se ključna karika za reintegraciju LGBTI osoba u crnogorsko društvo.

⁴⁵ Informacija Ministarstva rada i socijalnog staranja

LGBTI Turizam

U sektoru **turizma i turističkih usluga**, iako je to bio predmet pažnje prethodne strategije, nisu ostvareni značajniji rezultati. Iz tog razloga je neophodno u okviru ove strategije kreirati polaznu osnovu djelovanja i definisati mjere koje bi bile usmjerene na razvijanje znanja o LGBTI turističkom tržištu i definisanju nacionalnih mogućnosti, te razvijanju turističke ponude za LGBTI turiste/kinje kroz intersektorsku saradnju turističke industrije i organizacija civilnog društva.

U ovom dijelu i dalje ostaju otvorena pitanja u vezi kreiranja turističkog ambijenta u kome će se LGBTI turisti/kinje osjećati u potpunosti sigurno, te razvoja i mapiranja odgovarajućeg turističkog sadržaja za njih. S tim u vezi nedostaju i odgovarajuće analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta, te definisanje pravca turističkog razvoja u tom smislu.

Nepreduzimanjem identifikovanih mjera izostaje kreiranje bezbjednog turističkog okruženja i specijalizovane turističke ponude za LGBTI osobe u Crnoj Gori, što će konsekventno doprinijeti kreiranju negativne percepcije o Crnoj Gori kod LGBTI turista/kinja i smanjenju prihoda od turizma.

5. Analiza zainteresovanih strana

U kontekstu implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, potrebno je razmotriti mjesto i ulogu zainteresovanih strana koje će imati ključnu ulogu u ovom procesu i od kojih će u najvećoj mjeri zavisiti uspjeh u dostizanju definisanih ciljeva u narednom periodu.

U sistemu izvršne vlasti, ključnu ulogu u promociji i zaštiti ljudskih prava ima **Ministarstvo za ljudska i manjinska prava**. Shodno članu 24 Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, Ministarstvo, pored ostalih nadležnosti, vrši poslove uprave koji se odnose na zaštitu ljudskih prava i sloboda ako ta zaštita nije u nadležnosti drugih ministarstava; zaštitu od diskriminacije; analiziranje međunarodnih i EU standarda iz oblasti ljudskih prava i sloboda i davanje predloga za usklađivanjem nacionalnog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima; praćenje razvoja pravne tekovine EU i međunarodnih standarda u dijelu koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava i sloboda; izvršavanje obaveza koje proizilaze iz međunarodnih sporazuma koji se odnose na praćenje mjera antidiskriminacione politike; kao i druge poslove.

Shodno svojim nadležnostima, Ministarstvo je operativni nosilac LGBTI politike Vlade Crne Gore i u tom kontekstu je zaduženo za koordinaciju procesa njenog razvijanja, implementacije i praćenja realizacije u saradnji sa svim zainteresovanim stranama.

Važno je napomenuti da Ministarstvo ima razvijenu i kvalitetnu saradnju sa međunarodnim institucijama i organizacijama koje se bave različitim aspektima zaštite i unapređenja ljudskih

prava i sloboda LGBTI osoba, kao i kvalitetnu i u praksi potvrđenu saradnju sa relevantnim nacionalnim institucijama i organizacijama civilnog društva, što je bitna pretpostavka za kvalitetnu implementaciju predmetne Strategije.

U kontekstu implementacije Strategije, posebnu ulogu ima **Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore** kao centralni institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Zaštitnik je ovlašćen da postupa po pritužbama građana/ki ne samo u odnosu na diskriminaciju počinjenu od strane državnih organa, organa lokalnih samouprava, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja već i od strane svih pravnih i fizičkih lica, što zahtijeva poseban pristup Zaštitnika u preventivnom djelovanju i otklanjanju svih oblika diskriminacije. Policija, Tužilaštvo, sudovi, inspekcijски organi, organi za prekršaje obavezni su da vode posebnu evidenciju o podnijetim tužbama, zahtjevima i prijavama u vezi diskriminacije i da podatke iz evidencije blagovremeno dostavljaju Zaštitniku. Zaštitnik daje mišljenje na nacрте zakona i drugih propisa, podnosi inicijative za izmjene i dopune zakona u cilju njihovog usklađivanja sa međunarodo priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sprovodi druge aktivnosti od značaja za zaštitu i unapređenje ljudskih prava i zaštitu od diskriminacije. Takođe, posebnim dijelom godišnjeg izvještaja obavještava Skupštinu Crne Gore o uočenim pojavama diskriminacije i preduzetim aktivnostima i predlaže preporuke i mjere za otklanjanje diskriminacije.

Neophodno je naglasiti i ulogu **Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore**, koji je predviđen kao stalni odbor nadležan da razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata i druga pitanja koja se odnose na: slobode i prava čovjeka i građanina, s posebnim osvrtom na manjinska prava, primjenu potvrđenih međunarodnih akata koji se odnose na ostvarivanje, zaštitu i unapređivanje ovih prava; prati ostvarivanje dokumenata, mjera i aktivnosti za unapređivanje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti, posebno u oblasti obrazovanja, zdravstva, informisanja, socijalne politike, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja i sl.; učestvuje u pripremi dokumenata i usaglašavanju zakonodavstva u ovoj oblasti sa standardima evropskog zakonodavstva; saraduje s odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Pored navedenog, ključna je i uloga **Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore**, koji razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na ostvarivanje načela rodne ravnopravnosti; prati primjenu ovih prava kroz sprovođenje zakona i unapređivanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u oblasti prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravstva, socijalne politike i informisanja; učestvuje u pripremi i usaglašavanju zakona i drugih akata sa standardima evropskog zakonodavstva i programima Evropske unije koja se odnose na rodnu ravnopravnost; afirmiše potpisivanje međunarodnih dokumenata koji tretiraju ovo pitanje i prati njihovu primjenu; saraduje s odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Nevladine organizacije (NVO) u Crnoj Gori već, gotovo dvije decenije, predstavljaju ključni element demokratskih procesa na svim nivoima. Sve društvene grupe, posebno one koje se još suočavaju sa izazovima marginalizacije i siromaštva, organizovane su i djeluju, između ostalog, i preko organizacija civilnog društva. Pravni okvir za osnivanje i djelovanje NVO-a izrazito je povoljan.

Na državnom i lokalnom nivou uspostavljeni su sistemi javnih konkursa za finansiranje rada NVO-a, što donatorsku bazu i podršku čini snažnijom i raznovrsnijom. Vlada Crne Gore sa NVO obavlja intenzivne i konstruktivne konsultacije. NVO-u je, nizom zakona, omogućeno učešće u radu nezavisnih i drugih tijela koji znatno tretiraju pitanja javnih politika i primjenu zakona, kao i u radnim grupama za pripremu normativnih akata i politika. Od strane Vlade i lokalnih vlasti afirmativno je prepoznat doprinos NVO-a razvoju i ostvarivanju demokratije i ljudskih prava, posebno putem jačanja društvene svijesti, učestvovanja u javnom životu i obezbjeđivanja transparentnosti i odgovornosti javnih vlasti. Nevladine organizacije i stručnjaci angažovani u civilnom društvu odigrali su i pružili odlučujuće važan doprinos zaštiti i promovisanju ljudskih prava LGBTI osoba.

Na kraju, kao ključne korisnike/ce Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, odnosno njenih mjera, treba navesti **LGBTI** osobe čija je procentualna zastupljenost u ukupnoj populaciji Crne Gore procijenjena na 3% do 6%, polazeći od analognih i uporednih međunarodnih iskustava⁴⁶.

Osnovna potreba ove populacije je puna integracija u crnogorsko društvo i dosledno poštovanje njihovih prava i sloboda u skladu sa međunarodnim standardima i pozitivnim zakonodavstvom u Crnoj Gori. Ovu potrebu treba zadovoljiti kroz eliminaciju stereotipa i predrasuda prema ovoj društvenoj grupi, efikasniju i efektivniju primjenu normativnog okvira za zaštitu njihovih prava, unapređenju njihovog pristupa radu i turističkim uslugama, uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, kao i kroz njihovo direktno osnaživanje za punu integraciju u crnogorsko društvo.

---

⁴⁶ Tačan broj LGBTI osoba u Crnoj Gori nije moguće pouzdano utvrditi, jer se o tome ne vodi statistika.

II CILJEVI I MJERE STRATEGIJE ZA UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA LGBTI OSOBA U CRNOJ GORI 2019-2023

Polazeći od izazova koji su identifikovani u analizi stanja, Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 su definisani sledeći strateški, odnosno specifični ciljevi koje treba ostvariti, kao i mjere čijom će se realizacijom oni postići:

Strateški cilj 1: „Unaprijeđeno društveno prihvatanje LGBTI osoba kroz snažniju podršku građana/ki ostvarivanju njihovih prava, jačanju nediskriminatornog karaktera sistema obrazovanja i eliminaciju diskriminacije u pogledu prava LGBTI osoba na sopstvenu kulturu.“

Operativni cilj 1.1: „Podrška crnogorskih građana i građanki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećana za 10%.“

Mjera 1.1.1: Promovisati toleranciju i društvenu jednakost LGBTI osoba u sportu.

Opis mjere: Kampanje će se realizovati u godišnjim ciklusima do postizanja obuhvata od 50% sportskih klubova, putem: izrade i distribucije informativnih materijala, kao i izrade i emitovanja video materijala na sportskim manifestacijama, te organizovanjem tematskih aktivnosti u saradnji sa sportskim organizacijama itd. Realizacija mjere će doprinijeti podizanju nivoa svijesti sportskih radnika/ca i sportista/kinja o ljudskim pravima LGBTI osoba, jačanju tolerancije različitosti i boljoj društvenoj integraciji LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo sporta

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, sportski savezi, lokalne samouprave i NVOi

Mjera 1.1.2: Edukovati sportske radnike/ce za senzibilan rad sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje edukacija za podizanje nivoa znanja i informisanosti sportskih radnika/ca o ljudskim pravima LGBTI osoba, kao i o potrebi senzibilnog pristupa u radu sa njima. Realizovaće se u godišnjim ciklusima edukacija do postizanja obuhvata od 30% obučanih sportskih radnika/ca angažovanih u sportskim organizacijama.

Ključni nosilac: Ministarstvo sporta

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nacionalni sportski savezi, lokalne samouprave i NVO-i

Mjera 1.1.3: Edukovati predstavnike/ce političkih partija o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje edukacije za podizanje nivoa znanja i informisanosti predstavnika/ca političkih partija o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba. Ciljnu grupu čine predstavnici/e političkih partija u Skupštini Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 1.1.4: Prevesti, publikovati i promovisati novo izdanje Džogdžakarta principa.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva prevođenje i publikovanje dopunjenog izdanja Džogdžakarta principa kako bi se ono učinilo dostupnim javnosti u Crnoj Gori. Takođe, publikacija će biti predstavljena široj javnosti kroz organizaciju okruglog stola, kao i njenom distribucijom u elektronskom i štampanom formatu.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Ministarstvo vanjskih poslova i NVO-i

Mjera 1.1.5: Edukovati starješine Vojske Crne Gore za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje edukacija za podizanje nivoa znanja i informisanosti starješina Vojske Crne Gore o ljudskim pravima LGBTI osoba, kao i o potrebi senzibilnog pristupa u radu sa njima. Realizovaće se u godišnjim ciklusima edukacija do postizanja obuhvata od 30% obučanih starješina angažovanih u Vojsci Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Ministarstvo odbrane, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 1.1.6: Informisati pripadnike/ce Vojske Crne Gore o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva izradu informativnih i edukativnih materijala za podizanje nivoa znanja i informisanosti pripadnika/ca Vojske Crne Gore o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba i mehanizmima njihove zaštite. Materijali će se distribuirati prilikom održavanja jednodnevnih radionica na temu ljudskih prava LGBTI osoba do postizanja obuhvata od 60% aktivnog sastava Vojske Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Ministarstvo odbrane, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 1.1.7: Organizovati fokus grupe sa roditeljima LGBTI osoba u vezi sa obezbjeđenjem podrške LGBTI djeci.

Opis mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja će u koordinaciji sa NVO-ima, i uz stručnu podršku centara za socijalni rad organizovati 10 fokus grupa sa LGBTI roditeljima. Kroz fokus grupe će se LGBTI roditeljima omogućiti razumijevanje „coming out“ procesa, značaj podrške porodice i prijatelja LGBTI osobama, postojećim institucionalnim sistemima podrške za njih, kao i mehanizmima zaštite prava LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Centri za socijalni rad i NVO-i

Mjera 1.1.8: Uspostaviti nacionalnu fokal point mrežu predstavnika/ca lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva uspostavljanje nacionalne LGBTI fokal point mreže predstavnika/ca lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBT osoba, polazeći od „Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama“ koje je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava potpisalo sa crnogorskim opštinama. Zadaci Mreže su: razmjena iskustava i znanja o LGBTI pitanjima između lokalnih samouprava, saradnja lokalnih samouprava na projektima i specifičnim pitanjima, razmjena dobrih praksi i inicijativa u kontekstu ostvarivanja prava LGBTI osoba, saradnja sa organizacijama civilnog društva i nacionalnim institucijama u oblasti unapređenja i zaštite prava LGBTI osoba i povezivanje sa međunarodnim partnerima i inicijativama u LGBTI tematici.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Lokalne samouprave, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 1.1:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 1.1	<i>Podrška crnogorskih građana i građanki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećana za 10%.</i>	<i>Nivo podrške građana i građanki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećan za 10% u odnosu na 2018. godinu</i>	43%			48%		53%
Mjera 1.1.1	<i>Promovisati toleranciju i društvenu jednakost LGBTI osoba u sportu.</i>	<i>Kampanjama obučeno 50% sportskih udruženja u Crnoj Gori</i>	0%			30%		50%
Mjera 1.1.2	<i>Edukovati sportske radnike za senziblan rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>Obučeno 30% sportskih radnika angažovanih u sportskim organizacijama</i>	0%			18%		30%
Mjera 1.1.3	<i>Edukovati predstavnike političkih partija o međunarodnim standardima ljudskih prava</i>	<i>60% predstavnika političkih partija u Skupštini Crne Gore edukovano u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba</i>	0%		100%			

	<i>LGBTI osoba.</i>							
Mjera 1.1.4	<i>Prevesti, publikovati i promovisati novo izdanje Džogdžakarta principa.</i>	<i>Publikovani Džogdžakarta principi na crnogorskom jeziku. Održan panel na kome su promovisani Džogdžakarta principi.</i>	0%		100%			
Mjera 1.1.5	<i>Edukovati starješine Vojske Crne Gore za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.</i>	<i>Obučeno 30% starješina u Vojsci Crne Gore</i>	0%			18%		30%
Mjera 1.1.6	<i>Informisati pripadnike Vojske Crne Gore o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	<i>40% aktivnog sastava Vojske Crne Gore informisano o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba</i>	0%			24%		40%
Mjera 1.1.7	<i>Organizovati fokus grupe sa roditeljima LGBTI osoba u vezi sa obezbjeđenjem podrške LGBTI djeci.</i>	<i>Organizovano 10 fokus grupa sa roditeljima LGBTI osoba</i>	0%			60%		100%
Mjera 1.1.8	<i>Uspostaviti nacionalnu fokal point mrežu predstavnika lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	<i>Uspostavljena nacionalna fokal point mreža predstavnika lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	0%		100%			

Operativni cilj 1.2: „Unaprijeđen kvalitet i nediskriminatorni karakter sistema obrazovanja u Crnoj Gori.“

Mjera 1.2.1: Edukovati nastavno osoblje u osnovnim i srednjim školama o pravima LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje edukacija za podizanje nivoa znanja i informisanosti nastavnog osoblja u osnovnim i srednjim školama o ljudskim pravima LGBTI osoba, kao i o potrebi senzibilnog pristupa u radu. Realizovaće se u godišnjim ciklusima edukacija do postizanja obuhvata od najmanje 15% obučenog nastavnog osoblja uz vođenje računa o ravnomjernoj geografskoj raspoređenosti obučenog osoblja.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: NVO-i

Mjera 1.2.2: Edukovati stručne saradnike u osnovnim i srednjim školama za pružanje psihosocijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje edukacija za podizanje nivoa znanja i informisanosti stručnih saradnika u osnovnim i srednjim školama o ljudskim pravima LGBTI osoba, kao i o potrebi senzibilnog pristupa u radu i podršci LGBTI učenicima. Realizovaće se u godišnjim ciklusima edukacija do postizanja obuhvata od 100% obučenog stručnih saradnika.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: NVO-i

Mjera 1.2.3: Sprovesti istraživanje o nasilju među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika u obrazovnim ustanovama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva sprovođenje anonimnog istraživanja među školskom populacijom kako bi se utvrdio karakter i stepen prisutnosti nasilja među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika. Realizovaće se jednokratno istraživanje.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: NVO-i

Mjera 1.2.4: U sistemu praćenja i prevencije pojave nasilja među vršnjacima senzibilisati kadar i razviti sistem za prepoznavanje nasilja koje ima porijeklo u seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i/ili interseksualnim karakteristikama u svim obrazovnim ustanovama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva razvijanje sistema za prepoznavanje i praćenje pojave nasilja među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika u svim obrazovnim ustanovama.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 1.2.5: Uraditi uporednu analizu kvalitativne i kvantitativne zastupljenosti LGBTI tematike u nastavnim i programskim sadržajima u osnovnim i srednjim školama u kontekstu najboljih praksi zemalja EU.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva angažovanje eksperta koji će izvršiti uporednu analizu kvalitativne i kvantitativne zastupljenosti LGBTI tematike u nastavnim i programskim sadržajima u osnovnim i srednjim školama u kontekstu najboljih praksi zemalja EU. Analiza treba da ponudi pregled aktuelnog stanja i ponudi konkretne preporuke u vezi sa njegovim eventualnim unapređenjem. Mjera će se realizovati jednokratno.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: NVO-i

Mjera 1.2.6: Kontinuirano sprovoditi kampanje za promociju tolerancije i nenasilja među školskom populacijom.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva kreiranje i implementaciju godišnjih informativnih kampanja za školsku populaciju kojima se promoviše tolerancija, društveno prihvatanje i nenasilje prema LGBTI osobama. Kampanje će se realizovati do postizanja godišnjih obuhvata od 30% učenika srednjih škola.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: lokalne samouprave, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 1.2.7: Edukovati prosvjetne inspektore o normativnom okviru kojim se štite ljudska prava LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacije za prosvjetne inspektore u oblasti primjene zakona kojim se štite ljudska prava LGBTI osoba u sektoru obrazovanja. Edukacijom će biti obuhvaćeno i jačanje kapaciteta prosvjetnih inspektora za praćenje korišćenja nastavnog materijala koji se tiče LGBTI osoba, kao i za praćenje primjene Zakona o zabrani diskriminacije. Edukacija će se realizovati jednokratno i njome će biti obuhvaćeno 100% prosvjetnih inspektora.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Uprava za inspeksijske poslove, Ministarstvo prosvjete i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Tabela indikatora uz operativni cilj 1.2:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 1.2	<i>Unaprijeđen kvalitet i nediskriminatorni karakter sistema obrazovanja u Crnoj Gori.</i>	<i>Stepen diskriminacije LGBTI osoba u oblasti obrazovanja smanjen za 10% u odnosu na 2018. godinu.</i>	19%			14%		9%
Mjera 1.2.1	<i>Edukovati nastavno osoblje u osnovnim i srednjim školama o pravima LGBTI osoba.</i>	<i>Najmanje 15% nastavnog osoblja je edukovano o pravima LGBTI osoba.</i>	0%			9%		15%
Mjera 1.2.2	<i>Edukovati stručne saradnike u osnovnim i srednjim školama za pružanje psiho-socijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.</i>	<i>Obučeno 100% stručnog osoblja za pružanje psiho-socijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.</i>	33%			74%		100%
Mjera 1.2.3	<i>Sprovesti istraživanje o nasilju među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika u obrazovnim ustanovama.</i>	<i>Urađeno istraživanje o nasilju među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika u obrazovnim ustanovama.</i>	0%	100%				
Mjera 1.2.4	<i>U sistemu praćenja i prevencije pojave nasilja među vršnjacima senzibilisati kadar i razviti sistem za prepoznavanje nasilja koje ima porijeklo u seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i/ili interseksualnim karakteristikama u svim obrazovnim ustanovama.</i>	<i>Razvijen sistem za prepoznavanje nasilja koje ima porijeklo u seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i/ili interseksualnim karakteristikama u svim obrazovnim ustanovama.</i>	0%		100%			
Mjera 1.2.5	<i>Uraditi uporednu analizu kvalitativne i kvantitativne zastupljenosti LGBTI tematike u nastavnim i programskim sadržajima u osnovnim i srednjim školama u kontekstu najboljih praksi zemalja EU.</i>	<i>Urađena analiza kvalitativne i kvantitativne zastupljenosti LGBTI tematike u nastavnim i programskim sadržajima u osnovnim i srednjim školama u kontekstu najboljih praksi zemalja EU.</i>	0%		100%			
Mjera 1.2.6	<i>Kontinuirano sprovesti kampanje za promociju tolerancije i nenasilja među školskom populacijom.</i>	<i>Kampanjama obuhvaćeno 30% učenika srednjih škola na godišnjem nivou</i>	0%			60%		30%

Mjera 1.2.7	<i>Edukovati prosvjetne inspektore o normativnom okviru kojim se štite ljudska prava LGBTI osoba.</i>	<i>Edukovano 100% prosvjetnih inspektora o normativnom okviru kojim se štite ljudska prava LGBTI osoba.</i>	0%		100%			
--------------------	---	---	----	--	------	--	--	--

Operativni cilj 1.3: „Eliminisana diskriminacija LGBTI osoba u pogledu prava na sopstevnu kulturu i na autentični kulturni izraz.“

Mjera 1.3.1: Uputiti preporuke javnom TV servisu sa akcentom na osnaživanje afirmacije vrijednosti tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva izradu i dostavljanje preporuka javnom TV servisu na godišnjem nivou. Preporuke će sadržati smjernice za afirmaciju vrijednosti tolerancije i prihvatanja LGBTI osoba, promociju kulturnih izraza koji tome doprinose i većoj prisutnosti LGBTI i QUEER tema u medijskom prostoru.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: Javni TV servis i NVO-i

Mjera 1.3.2: Nabaviti 5000 publikacija koje se tematski bave LGBTI osobama i kulturnim identitetima koji afirmišu njihovo društveno prihvatanje i distribuirati ih školama u Crnoj Gori.

Opis mjere: Mjera će se realizovati jednokratno, nabavkom i distribucijom publikacija srednjim školama. Publikacije će se tematski baviti LGBTI osobama i kulturnim identitetima koji afirmišu njihovo društveno prihvatanje, a kriterijume za njihov izbor će definisati Ministarstvo kulture u sardnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, LGBTI NVO organizacijama i u konsultacijom sa Programskom kancelarijom Savjeta Evrope u Podgorici. Za potrebe realizacije mjere obaviće se i konsultacije sa zainteresovanim diplomatskim predstavništvima u Crnoj Gori, kao i drugim međunarodnim partnerima radi obezbjeđenja eventualnih donacija.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: Ministarstvo za ljudska prava, lokalne samouprave i NVO-i

Mjera 1.3.3: Organizovati izložbe umjetničkih radova LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju 5 izložbi umjetničkih radova LGBTI osoba (1 godišnje), na kojima će se crnogorskim građanima i građankama omogućiti neposredniji kontakt sa LGBTI stvaraocima kroz dimenziju umjetničkih ostvarenja, i podstaći njihova otvorenija komunikacija.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: lokalne samouprave i NVO-i

Mjera 1.3.4: Promocija Zbornika radova o queer teoriji.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju panela kako bi se zainteresovanoj javnosti prezentovao „Zbornik radova o queer teoriji“. Realizacija mjere doprinosi promociji queer kulturnog izraza koji afirmiše principe tolerancije i prihvatanja različitosti, osnažuje kulturni izraz LGBTI osoba u crnogorskom društvu i doprinosi njihovoj punijoj društvenoj integraciji.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: NVO-i

Mjera 1.3.5: Pisanje, priprema, štampa, kao i prevođenje publikacija kojima se afirmišu ljudska prava LGBTI osoba i promovišu kulturni izrazi koji doprinose afirmaciji principa tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva pružanje podrške na prevođenju i štampi publikacija kojima se afirmišu ljudska prava LGBTI osoba i promovišu kulturni izrazi koji doprinose afirmaciji principa tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba. Realizacija mjere doprinosi afirmaciji prava LGBTI zajednice na autentični kulturni izraza, povećava dostupnost literature kojom se afirmiše princip tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba i upoznaje crnogorska javnost sa kulturnim stvaralaštvom LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: NVO-i

Indikator: Izrada i štampa najmanje 1 publikacije na godišnjem nivou.

Mjera 1.3.6: Sufinansiranje programa i projekata NVO-a koji promovišu i afirmišu prava LGBTI osoba je kroz konkurs Ministarstva kulture za NVO sektor.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva učešće NVO-a koji promovišu i afirmišu prava LGBTI zajednice na Konkurs Ministarstva kulture za sufinansiranje programa i projekata NVO sektora u skladu sa propisanim konkursnim uslovima i propozicijama. Realizacija mjere doprinosi afirmaciji prava LGBTI zajednice na autentični kulturni izraza, povećava dostupnost literature kojom se afirmiše princip tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba i upoznaje crnogorska javnost sa kulturnim stvaralaštvom LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture

Partneri: NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 1.3:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 1.3	<i>Eliminirana diskriminacija LGBTI osoba u pogledu prava na sopstvenu kulturu i na autentični kulturni izraz.</i>	<i>Stepen diskriminacije LGBTI osoba u pogledu prava na sopstvenu kulturu smanjen na nultu vrijednost u odnosu na 2018. godinu.</i>	13,7%			6%		0%
Mjera 1.3.1	<i>Uputiti preporuke javnom TV servisu sa akcentom na osnaživanje afirmacije vrijednosti tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.</i>	<i>Izrađene preporuke i dostavljene javnom TV servisu (1 godišnje)</i>	0%			60%		100%
Mjera 1.3.2	<i>Nabaviti 5000 publikacija koje se tematski bave LGBTI osobama i kulturnim identitetima koji afirmišu njihovo društveno prihvatanje i distribuirati ih školama u Crnoj Gori.</i>	<i>Nabavljeno i distribuirano 5000 publikacija</i>	0%			100%		
Mjera 1.3.3	<i>Organizovati izložbe umjetničkih radova LGBTI osoba.</i>	<i>Održano 5 izložbi (1 godišnje)</i>	0%			60%		100%
Mjera 1.3.4	<i>Promocija Zbornika radova o queer teoriji.</i>	<i>Realizovan najmanje 1 panel</i>	0%	100%				
Mjera 1.3.5	<i>Pisanje, priprema, štampa, kao i prevođenje publikacija kojima se afirmišu ljudska prava LGBTI osoba i promovišu kulturni izrazi koji doprinose afirmaciji principa tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.</i>	<i>Izrada i štampa najmanje 1 publikacije na godišnjem nivou.</i>	0%			60%		100%
Mjera 1.3.6	<i>Sufinansiranje programa i projekata NVO-a koji promovišu i afirmišu prava LGBTI osoba je kroz konkurs Ministarstva kulture za NVO sektor.</i>	<i>Broj sufinansiranih programa i projekata na konkursu.</i>	0%		100%	100%	100%	100%

Strateški cilj 2: „Unaprijeđen normativni okvir i njegova primjena za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.“

Operativni cilj 2.1: „Podignut nivo obučeniosti policijskih službenika za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.“

Mjera 2.1.1: Edukovati pripadnike policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacija za policijske službenike u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj

rasprostranjenosti ciljne grupe, a edukacije će se realizovati do postizanja obuhvata od 15% obučanih policijskih službenika⁴⁷.

Ključni nosilac: Uprava policije

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 2.1.2: Edukovati pripadnike policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva edukaciju policijskih službenika za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama. Realizovaće se kroz angažovanje eksperata iz oblasti procesuiranja zločina iz mržnje, koji će realizovati edukacije. Mjera će se realizovati u koordinaciji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava, do postizanja obuhvata od 10% edukovanih policijskih službenika.

Ključni nosilac: Uprava policije

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjet Evrope

Mjera 2.1.3: Edukovati pripadnike policije u Grupi za borbu protiv visokotehnološkog kriminala SKP-a u Upravi policije za suzbijanje govora mržnje na internetu.

Opis mjere: Mjerom se žele, putem edukacija, osposobiti policijski službenici u Odjeljenju za telekomunikacione i elektronske tehnologije Uprave policije za istraživanje i suzbijanje govora mržnje na internetu. Realizovaće se uz podršku iz predmetne oblasti i u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.

Ključni nosilac: Uprava policije

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Savjet Evrope

Mjera 2.1.4: Kontinuirano realizovati dijalog Uprave policije i LGBTI zajednice o pitanjima bezbjednosti LGBTI osoba.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva redovan rad Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije. Tim se formira rješenjem starješine organa, i obezbjeđuje se kontinuitet njegovog postojanja i rada u vrijeme primjene ove Strategije. Tim čine predstavnici Uprave policije, ostalih relevantnih državnih subjekata i nevladinih organizacija koje se bave promocijom i zaštitom prava LGBTI osoba. Tim povjerenja je važna spona između LGBTI zajednice i Uprave policije. Osim aktivnog učešća u sprovođenju mjera Strategije u smislu obuka policijskih službenika i drugih aktivnosti usmjerenih na dodatnu senzibilizaciju policijskih službenika u

⁴⁷ Procenat se ne računa na ukupan broj zaposlenih u Upravi policije, već na broj policijskih službenika po linijama rada (Sektor policije opšte nadležnosti, Sektor kriminalističke policije, Sektor granične policije i Sektor za obezbjeđenje ličnosti i objekata), kao i u OKC-u koji po prirodi poslova mogu doći u službeni kontakt sa LGBTI osobama, a to je oko 1.700 policijskih službenika.

radu sa pripadnicima LGBTI zajednice, Tim ima ulogu i u prepoznavanju modaliteta rješavanja pojedinačnih slučajeva krivičnih djela i prekršaja izvršenih na štetu LGBTI osoba. Tim povjerenja bavi se i drugim pitanjima od važnosti za rješavanje problema LGBTI osoba a koje su u isključivoj ili djelimičnoj nadležnosti policije i ima pravo da podnosi inicijative da kada je to potrebno sjednicama Tima prisustvuju i predstavnici Tužilaštva i Sudstva, radi uspješnijeg procesuiranja zločina iz mržnje odnosno krivičnih djela i prekršaja učinjenih na štetu pripadnika LGBTI zajednice.

Ključni nosilac: Uprava policije

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, NVO-i, Tužilaštvo i Sudstvo

Mjera 2.1.5: Inkorporirati u nastavni plan i program Policijske akademije temu procesuiranja zločina iz mržnje.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva inoviranje nastavnog plana i programa Policijske akademije kroz uključivanja edukativnog segmenta posvećenog procesuiranju zločina iz mržnje. Realizacija mjere će omogućiti sistemski pristup u osposobljavanju budućih policijskih službenika za postupanja u slučajevima nasilnih zločina motivisanih mržnjom po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika osobe, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima. Mjera će se realizovati uz podršku Programске kancelarija Savjeta Evrope u Podgorici.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: Policijska akademija i Savjet Evrope

Mjera 2.1.6: Izraditi smjernice za postupanje policijski službenika tokom procesuiranja slučajeva zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva razvijanje i izradu praktičnih smjernica koje će obezbjediti adekvatno postupanje policijskih službenika tokom procesuiranja slučajeva zločina iz mržnje prema LGBTI osobama, kako u kontekstu istražnih aktivnosti, tako i u komunikaciji sa žrtvom nasilja. Smjernice će biti urađene kroz angažovanje domaćih i stranih eksperata u predmetnoj materiji.

Ključni nosilac: Uprava policije

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Savjet Evrope i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.1:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.1	<i>Podignut nivo obučenosti policijskih službenika za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred policijskim organima povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu</i>	*			10%		20%
Mjera 2.1.1	<i>Edukovati pripadnike policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučenih pripadnika policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama na 15%</i>	5%			11%		15%
Mjera 2.1.2	<i>Edukovati pripadnike policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučenih pripadnika policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama na 10%</i>	0%			6%		10%
Mjera 2.1.3	<i>Edukovati pripadnike policije u Odjeljenju za telekomunikacione i elektronske tehnologije za suzbijanje govora mržnje na internetu</i>	<i>Edukovani pripadnici policije u Grupi za borbu protiv visokotehnološkog kriminala SKP-a u Uprave policije za suzbijanje govora mržnje na internetu</i>	0%		100%			
Mjera 2.1.4	<i>Kontinuirano realizovati dijalog Uprave policije i LGBTI zajednice o pitanjima bezbjednosti LGBTI osoba.</i>	<i>Održana najmanje 4 sastanka Tima povjerenja na godišnjem nivou.</i>	0%	100%	100%	100%	100%	100%
Mjera 2.1.5	<i>Inkorporirati u nastavni plan i program Policijske akademije temu procesuiranja zločina iz mržnje.</i>	<i>Usvojen inoviran nastavni plan i program sa inkorporiranom temom procesuiranja zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	0%			0%		100%
Mjera 2.1.6	<i>Izraditi smjernice za postupanje policijski službenika tokom procesuiranja slučajeva zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	<i>Urađene smjernice za postupanje policijski službenika tokom procesuiranja slučajeva zločina iz mržnje prema LGBTI osobama</i>	0%		100%			

*Podatke o procesuiranim slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama vodi Uprava policije po službenoj dužnosti.

Operativni cilj 2.2: „Podignut nivo obučenosti tužilaca za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.“

Mjera 2.2.1: Edukovati tužioce za senzibilan rad sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju treninga za tužioce u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, a edukacije će se realizovati do postizanja obuhvata od 50% obučenih tužilaca.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu i NVO-i

Mjera 2.2.2: Edukovati tužioce za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju obuka za tužioce za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama, kao i upoznavanje sa praksom Evropskog suda za ljudska prava u ovoj oblasti, u skladu sa Programom obuke koji na godišnjem nivou bude donijet od strane Upravnog odbora Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu. Realizovaće se kroz angažovanje eksperata (nacionalnih i međunarodnih) iz oblasti procesuiranja zločina iz mržnje, koji će realizovati edukacije. Mjera će se realizovati do postizanja obuhvata od 30% edukovanih tužilaca.

Ključni nosilac: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo pravde i Savjet Evrope

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.2:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.2	<i>Podignut nivo obučenosti tužilaca za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred Državnim tužilaštvom povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu</i>	*			10%		20%
Mjera 2.2.1	<i>Edukovati tužioce za senzibilan rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučanih tužilaca za senzibilan rad sa LGBTI osobama na 50%</i>	25%			40%		50%
Mjera 2.2.2	<i>Edukovati tužioce za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučanih tužilaca za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama na 30%</i>	8%			20%		30%

*Podatke o procesuiranim slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama vodi Državno tužilaštvo po službenoj dužnosti.

Operativni cilj 2.3: „Podignut nivo obučenosti sudija za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.“

Mjera 2.3.1: Edukovati sudije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacija za sudije u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, a edukacije će se realizovati do postizanja obuhvata od 50% obučanih sudija.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu i NVO-i

Mjera 2.3.2: Edukovati sudije za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju obuka za sudije za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama, kao i upoznavanje sa praksom Evropskog suda za ljudska prava u ovoj oblasti, u skladu sa Programom obuke koji na godišnjem nivou bude donijet od strane Upravnog odbora Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu. Realizovaće se kroz angažovanje eksperata (nacionalnih i međunarodnih) iz oblasti procesuiranja zločina iz mržnje, koji će realizovati edukacije. Mjera će se realizovati do postizanja obuhvata od 30% edukovanih sudija.

Ključni nosilac: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo pravde, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjet Evrope

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.3:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.3	<i>Podignut nivo obučenosti sudija za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred sudovima povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu</i>	*			10%		20%
Mjera 2.3.1	<i>Edukovati sudije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučanih sudija za senzibilan rad sa LGBTI osobama na 50%</i>	18%			37%		50%
Mjera 2.3.2	<i>Edukovati sudije za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.</i>	<i>-Podignut obuhvat obučanih sudija za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama na 30%</i>	3%			20%		30%

*Podatke o procesuiranim slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama vode Sudovi po službenoj dužnosti.

Operativni cilj 2.4: „Službenici u jedinicama lokalne samouprave su senzibilisani za rad sa LGBTI osobama i osposobljeni za primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda.“

Mjera 2.4.1: Edukovati matične službe u lokalnim samoupravama o primjeni Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju jednodnevnih edukacija za matičare o primjeni Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola. Realizovaće se do postizanja obuhvata obučenosti matičara od 100%.

Ključni nosilac: Ministarstvo javne uprave

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo unutrašnjih poslova i NVO-i

Mjera 2.4.2: Edukovati nadležne službe u jedinicama lokalne samouprave u primjeni normativnog okvira kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju jednodnevnih edukacija za zaposlene u jedinicama lokalne samouprave, koji će biti zaduženi za primjenu normativnog okvira kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda. Edukacije će se realizovati do postizanja 100% pokrivenosti jedinica lokalne samouprave sa po najmanje 2 obučena zaposlena u primjeni predmetnog normativnog okvira.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i NVO-i

Mjera 2.4.3: Senzibilisati zaposlene u organima lokalne samouprave za senzibilan rad sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacija za zaposlene u organima lokalne samouprave u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, a edukacije će se realizovati do postizanja obuhvata od 10% edukovanih službenika po opštini.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Lokalne samouprave i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.4:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.4	<i>„Službenici u jedinicama lokalne samouprave su osposobljeni za primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda.“</i>	<i>Žalbe građana i građanki na procesuiranje njihovih prava u skladu sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istoga pola i zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda</i>	0%			50%		100%
Mjera 2.4.1	<i>Edukovati matične službe u lokalnim samoupravama o primjeni Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.</i>	<i>100% matičnih službi edukovano u vezi sa primjenom Zakona o životnom partnerstvu lica istoga pola</i>	0%			100%		
Mjera 2.4.2	<i>Edukovati nadležne službe u jedinicama lokalne samouprave u primjeni normativnog okvira kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda.</i>	<i>100% nadležnih službi u jedinicama lokalne samouprave pokriveno sa po najmanje 2 obučena zaposlena za primjenu normativnog okvira kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda</i>	0%					100%
Mjera 2.4.3	<i>Senzibilisati zaposlene u organima lokalne samouprave za rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>Edukovano 10% službenika u svakoj crnogorskoj opštini</i>	1%<			60%		100%

Operativni cilj 2:5: „Kreirane pretpostavke za efikasan monitoring primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.“

Mjera 2.5.1: Uraditi analizu primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva angažovanje eksternog eksperta koji će, uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i na bazi njegovih smjernica, uraditi analizu primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije za period od 1. januara 2013. godine do 31. decembra 2018. godine.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Mjera 2.5.2: Izvršiti ocjenu uticaja obuka za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Opis mjere: U poslednjoj godini implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 izvršiće se analiza uticaja sprovedenih obuka policije i pravosudnih organa u oblasti procesuiranja zločina iz mržnje prema LGBTI osobama. Za potrebe realizacije mjere biće angažovan eksterni ekspert koji će, na bazi smjernica Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, izvršiti predmetnu analizu.

Ključni nosilac: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Ministarstvo pravde

Mjera 2.5.3: Inicirati dijalog sa pravosudnim organima radi uspostavljanja funkcionalnog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Opis mjere: Ministarstvo pravde će, polazeći od preporuka Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije, inicirati dijalog sa pravosudnim organima radi identifikovanja nedostataka u vezi sa vođenjem evidencije o procesuiranim zločinima iz mržnje, odnosno radi uspostavljanja funkcionalnog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka u vezi sa time. Na bazi realizovanog dijaloga, Ministarstvo pravde će definisati preporuke za poboljšanje sistema vođenja evidencije, o tome informisati zainteresovane strane i preduzeti dalje korake na njihovoj implementaciji u saradnji sa pravosudnim organima.

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde

Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.4:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.5	<i>Kreirane pretpostavke za efikasan monitoring primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.</i>	<i>Uspostavljen funkcionalan sistem monitoringa primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.</i>	0%			50%		100%
Mjera 2.5.1	<i>Uraditi analizu primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.</i>	<i>Urađena Analiza primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.</i>	0%	100%				
Mjera 2.5.2	<i>Izvršiti ocjenu uticaja obuka za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	<i>Urađena Analiza uticaja obuka za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	0%			0%		100%
Mjera 2.5.3	<i>Inicirati dijalog sa pravosudnim organima radi uspostavljanja funkcionalnog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	<i>Definisane preporuke za uspostavljanje funkcionalnog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.</i>	0%		100%			

Operativni cilj 2.6: „Podignut nivo informisanosti LGBTI osoba o njihovim pravima garantovanim zakonima i instrumentima njihove zaštite.“

Mjera 2.6.1: Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima u vezi sa krivično-pravnom i prekršajno-pravnom zaštitom od nasilja i diskriminacije.

Opis mjere: Mjera će se realizovati kroz organizovanje info sesija za LGBTI osobe, u saradnji sa NVO-ima, na kojima će im se prezentovati normativni okvir za zaštitu njihovih prava i pravnim mehanizmima njihove zaštite, kao i izradu odgovarajućih informativnih materijala i njihovu distribuciju LGBTI zajednici. Info sesijama će biti obuhvaćeno 1000 LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Mjera 2.6.2: Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima iz Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.

Opis mjere: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava će, u koordinaciji sa NVO-ima, pripremiti informativne materijale u vezi sa primjenom Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola, koji će uz podršku NVO-a biti distribuirani LGBTI osobama. Realizacijom mjere će biti obuhvaćeno 1000 LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: NVO-i

Mjera 2.6.3: Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima iz zakona kojim će se regulisati pravno prepoznavanje roda.

Opis mjere: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava će, u koordinaciji sa NVO-ima, pripremiti informativne materijale u vezi sa primjenom zakona kojim će se regulisati pravno prepoznavanje roda, koji će uz podršku NVO-a biti distribuirani LGBTI osobama. Realizacijom mjere će biti obuhvaćeno 1000 LGBTI osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.6:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.6	<i>Podignut nivo informisanosti LGBTI osoba o njihovim pravima garantovanim zakonima i instrumentima njihove zaštite.</i>	<i>Najmanje 1000 LGBTI osoba informisano o njihovim zakonskim pravima i instrumentima njihove zaštite</i>	0%			60%		100%
Mjera 2.6.1	<i>Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima u vezi sa krivično-pravnom i prekršajno-pravnom zaštitom od nasilja i diskriminacije.</i>	<i>Najmanje 1000 LGBTI osoba informisano o njihovim pravima u vezi sa krivično-pravnom i prekršajno-pravnom zaštitom od nasilja i diskriminacije.</i>	0%			60%		100%
Mjera 2.6.2	<i>Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima iz Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.</i>	<i>Najmanje 1000 LGBTI osoba informisano o njihovim pravima iz Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola</i>	0%		100%			
Mjera 2.6.3	<i>Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima iz zakona kojim će se regulisati pravno prepoznavanje roda.</i>	<i>Najmanje 1000 LGBTI osoba informisano o njihovim pravima iz zakona kojim će se regulisati pravno prepoznavanje roda.</i>	0%					100%

Operativni cilj 2.7: „Uspostavljen normativni okvir kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda u Crnoj Gori u skladu sa međunarodnim standardima.“

Mjera 2.7.1: Kreirati normativni okvir kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda u skladu sa standardima EU.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva izradu i usvajanje zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje rodnog identiteta, polazeći od najboljih praksi zemalja Zapadne Evrope i uz uvažavanje standarda EU. Realizacijom mjere će se zaokružiti normativni okvir za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: Nadležne državne institucije i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.7:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.7	<i>Uspostavljen normativni okvir kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda u Crnoj Gori u skladu sa međunarodnim standardima.</i>	<i>Zakon kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda je usvojen u Skupštini Crne Gore.</i>	0%					100%
Mjera 2.7.1	<i>Kreirati normativni okvir kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda u skladu sa standardima EU.</i>	<i>Usvojen Zakon o pravnom prepoznavanju roda u skladu sa standardima EU.</i>	0%					100%

Operativni cilj 2.8: „Unaprijeđena primjena Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca kroz osnaživanje kapaciteta zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama.“

Mjera 2.8.1: Edukovati zaposlene u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom na temu “Progon po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i senzibilan rad sa ovom populacijom”.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva edukovanje zaposlenih u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Poseban akcenat u edukacijama će biti stavljen na unapređenju interakcije sa licima kojima je odobrena međunarodna zaštita u Crnoj Gori, uzimajući u obzir drugačije društveno i kulturno podneblje sa koga one potiču. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo unutrašnjih poslova

Partneri: Međunarodne organizacije i NVO-i

Mjera 2.8.2: Izraditi informativne materijale za LGBTI lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva izradu informativnih materijala koji će u sebi sadržati informacije o pravima kojima se, shodno Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca, LGBTI lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori mogu koristiti, kao i informacije o dostupnim servisima podrške za LGBTI osobe u Crnoj Gori. Materijali će biti štampani višejezično. Dio informativnog materijala će biti prilagođen i slabovidim osobama, odnosno biće štampan na Brajevom pismu. Realizacija mjere će doprinijeti olakšanoj komunikaciji sa LGBTI osobama, kao i smanjivanju njihovog osjećaja nesigurnosti i ranjivosti zbog činjenice da se nalaze u stranoj sredini koja im nije kulturološki bliska.

Ključni nosilac: Ministarstvo unutrašnjih poslova

Partneri: Međunarodne organizacije i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 2.8:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 2.8	<i>Unaprijeđena primjena Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca kroz osnaživanje kapaciteta zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama.</i>	<i>Manje od 5 prigovora LGBTI osoba na postupanje zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama.</i>	*			5<		5<
Mjera 2.8.1	<i>Edukovati zaposlene u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom na temu "Progon po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i senzibilan rad sa ovom populacijom".</i>	<i>Edukovano 100% zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom na temu „Progon po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i senzibilan rad sa ovom populacijom“.</i>	0%	100%				
Mjera 2.8.2	<i>Izraditi informativne materijale za LGBTI lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori.</i>	<i>Izrađeni informativni materijali za LGBTI lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori.</i>	0%		100%			

*Evidencija o postupanjima se vodi od strane nadležnih službi Ministarstva unutrašnjih poslova

Strateški cilj 3: „Unaprijeđen pristup radu, uslugama i servisima podrške za LGBTI osobe.“

Operativni cilj 3.1: „Unaprijeđen pristup radu i efektivna zaštita prava LGBTI osoba u sferi radnih odnosa.“

Mjera 3.1.1: Informisati poslodavce i sindikate u pogledu antidiskriminacione zaštite LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.

Opis mjere: Mjera će se realizovati kroz tematske sjednice Socijalnog savjeta na godišnjem nivou i davanje saopštenja za javnost o zaključcima i preporukama. Ovim zaključcima i preporukama će se poslodavcima i sindikatima ukazati na adekvatna i nediskriminatorna

postupanja prema zaposlenim LGBTI osobama u pogledu pristupa zapošljavanju i unapređenju na poslu, njihovog otpuštanja, zatim u pogledu plate i drugih radnih uslova, uključujući sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje uznemiravanja i drugih oblika viktimizacije. Poslodavci i sindikati će biti u obavezi da informišu svoje članstvo o preduzetim aktivnosti u pogledu zaštite prava LGBTI osoba od diskriminacije, i koji će na godišnjem nivou dostavljati izvještaj Socijalnom savjetu o preduzetim mjerama u pogledu podizanja svijesti kako zaposlenih tako i poslodavaca.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja - Socijalni savjet

Partneri: Unija poslodavaca, sindikati, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 3.1:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 3.1	<i>Unaprijeđen pristup radu i efektivna zaštita prava LGBTI osoba u sferi radnih odnosa.</i>	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u zapošljavanju za 10% u odnosu na 2018.g.</i>	36,7%			30%		25%
Mjera 3.1.1	<i>Informisati poslodavace i sindikate u pogledu antidiskriminacione zaštite LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.</i>	<i>Održano 5 tematskih sjednica Socijalnog savjeta (1 sjednica na godišnjem nivou) sa fokusom na antidiskriminacionu zaštitu LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa</i>	0%			60%		100%

Operativni cilj 3.2: „Unaprijeđen pristup uslugama zdravstvene zaštite za LGBTI osobe.“

Mjera 3.2.1: Edukovati medicinske radnike za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacija za medicinske radnike u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, kao i o njihovoj ravnomjernoj raspoređenosti kroz primarni, sekundarni i tercijarni sektor zdravstvene zaštite. Edukacije će se realizovati do podizanja obuhvata obučanih medicinskih radnika na nivo od 10% na teritoriji Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo zdravlja

Partneri: NVO-i

Mjera 3.2.2: Uraditi smjernice za postupanje medicinskog osoblja sa transrodnim i inteseksualnim osoba i distribuirati ih svim zdravstvenim centrima.

Opis mjere: Ministarstvo zdravlja će u koordinaciji sa NVO-ima, i u komunikaciji sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Zaštitnikom prava pacijenata pripremiti smjernice za postupanje medicinskog osoblja sa transrodnim i inteseksualnim osobama.

Smjericama će se medicinskom osoblju ukazati na adekvatan pristup u kontaktu sa transrodnim i interseksualnim osobama, kao i na normativni okvir zaštite njihovih prava sa aspekta pristupa zdravstvenim uslugama i zaštite od diskriminacije. Mjera će se realizovati jednokratno i doprinijeće kvalitetnijem pristupu u radu medicinskog osoblja sa transrodnim i interseksualnim osobama.

Ključni nosilac: Ministarstvo zdravlja

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zaštitnik prava pacijenata i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 3.2:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 3.2	<i>Unaprijeđen pristup uslugama zdravstvene zaštite za LGBTI osobe.</i>	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu zdravstvenoj zaštiti za 10% u odnosu na 2018.g.</i>	14,4%			8%		4%
Mjera 3.2.1	<i>Edukovati medicinske radnike za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.</i>	<i>Obuhvat medicinskog osoblja obučenog za senzibilan rad sa LGBTI osobama podignut na 10%</i>	1%			6%		10%
Mjera 3.2.2	<i>Uraditi smjernice za postupanje medicinskog osoblja sa transrodnim i inteseksualnim osoba i distribuirati ih svim zdravstvenim centrima.</i>	<i>Smjernice za postupanje medicinskog osoblja sa transrodnim i inteseksualnim osoba su urađene i distribuirane svim zdravstvenim centrima.</i>	0%		100%			

Operativni cilj 3.3: „Unaprijeđen pristup uslugama socijalne zaštite i servisima podrške za LGBTI osobe.“

Mjera 3.3.1: Edukovati stručne radnike u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizaciju edukacija za stručne radnike u centrima za socijalni rad u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Tematski, edukacije će biti metodološki strukturirane kako bi njima bile na jednakoj osnovi obuhvaćene teme koje se tiču lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, a edukacije će se realizovati do podizanja obuhvata obučenih stručnih radnika na nivo od 30% na teritoriji Crne Gore.

Ključni nosilac: Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu

Partneri: Ministarstvo rada i socijalnog staranja i NVO-i

Mjera 3.3.2: Konsultantska podrška postupku licenciranju specifičnih LGBTI usluga.

Opis mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja će pružiti konsultantsku podršku postupku licenciranja specifičnih LGBTI usluga, kako bi se u skladu sa referentnim normativnim okvirom

obezbjedila njihova puna funkcionalnost i održivost predmetnih, i obezbjedila kvalitetna i stručna podrška LGBTI osobama.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: NVO-i

Mjera 3.3.3: Podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz Javne konkurse za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija.

Opis mjere: Realizacija mjere podrazumijeva pružanje podrške funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz Javne konkurse za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija, koje raspisuje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Mjera omogućava dostupnost specifičnih usluga za LGBTI osobe, kojima se omogućava njihova punija društvena integracija.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Partneri: NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 3.3:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 3.3	<i>Unaprijeđen pristup uslugama socijalne zaštite i servisima podrške za LGBTI osobe.</i>	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu javnim uslugama za 5% u odnosu na 2018.g.</i>	13,7%			11%		8,5%
Mjera 3.3.1	<i>Edukovati stručne radnike u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.</i>	<i>Obuhvat stručnih radnika u centrima za socijalni rad obučenih za senzibilan rad sa LGBTI osobama podignut na 30% u odnosu na 2018.g.</i>	10%			22%		30%
Mjera 3.3.2	<i>Konsultantska podrška postupku licenciranju specifičnih LGBTI servisa.</i>	<i>LGBTI servisi su licencirani.</i>	0%		100%			
Mjera 3.3.3	<i>Podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz Javne konkurse za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija.</i>	<i>Realizovano najmanje 5 godišnjih Javnih konkursa za finansiranje projekata/programa NVO-a (1 godišnje)</i>	/			60%		100%

Operativni cilj 3.4: „Unaprijeđena turistička usluga za LGBTI turiste.“

Mjera 3.4.1: Uraditi analizu tržišta i procjenu potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.

Opis mjere: Ministarstvo održivog razvoja i turizma će, uz angažovanje eksternog eksperta, uraditi analizu tržišta i procjenu potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta. Analiza će poslužiti kao osnov za izradu programa za razvoj turističke ponude za LGBTI turiste u Crnoj Gori.

Ključni nosilac: Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Partneri: Privredna komora Crne Gore, lokalne turističke organizacije i NVO-i

Mjera 3.4.2: Uraditi program razvoja turističke ponude za LGBTI turiste.

Opis mjere: Na bazi analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta, Ministarstvo održivog razvoja i turizma će uraditi program za razvoj turističke ponude za LGBTI turiste u Crnoj Gori. Programom će se definisati prioritetni izazovi i aktivnosti kojima će se ti izazovi prevazići u cilju kreiranja adekvatne turističke ponude za LGBTI turiste.

Ključni nosilac: Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Partneri: Lokalne turističke organizacije i NVO-i

Mjera 3.4.3: Mapirati turističke gej frendli lokacije i sadržaje.

Opis mjere: Realizacijom mjere će se identifikovati turističke lokacije i sadržaji u Crnoj Gori na kojima će se LGBTI turisti osjećati bezbjedno. Identifikovane lokacije i sadržaji će potom biti vizuelno mapirani, a informacija o njima će biti distribuirana javnosti elektronskim putem, putem štampanih informativnih materijala, kao i tokom turističkih manifestacija u Crnoj Gori i inostranstvu.

Ključni nosilac: Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Partneri: Lokalne turističke organizacije i NVO-i

Tabela indikatora uz operativni cilj 3.4:

		Indikator:	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Operativni cilj 3.4	<i>Unaprijeđena turistička usluga za LGBTI turiste.</i>	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu javnim uslugama za 5% u odnosu na 2018.g.</i>	13,7%			11%		8,5%
Mjera 3.4.1	<i>Uraditi analizu tržišta i procjenu potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.</i>	<i>Urađena analizu tržišta i procjena potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.</i>	0%	100%				
Mjera 3.4.2	<i>Uraditi program razvoja turističke ponude za LGBTI turiste.</i>	<i>Urađen program razvoja turističke ponude za LGBTI turiste.</i>	0%		100%			
Mjera 3.4.3	<i>Mapirati turističke gej frendli lokacije i sadržaje.</i>	<i>Turistički gej frendli lokacije i sadržaji su mapirani.</i>	0%			50%	100%	

III MONITORING, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA

U cilju adekvatnog praćenja implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023, Vlada Crne Gore će imenovati Nacionalni tim za koordinaciju praćenja primjene Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 (u daljem tekstu: Nacionalni tim), sačinjen od predstavnika nacionalnih institucija i nevladinih organizacija čija je primarna statutarna djelatnost zaštita i unapređenje ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba i imenovaće Nacionalnog koordinatora koji će rukovoditi radom Nacionalnog tima.

Pored monitoringa implementacije Strategije, zadaci Nacionalnog tima su i:

1. izrada godišnjih akcionih planova za primjenu Strategije i njihovo dostavljanje Vladi Crne Gore na usvajanje;
2. interna evaluacija Strategije nakon okončanja dvogodišnjeg perioda njene implementacije u komunikaciji sa lokalnim samoupravama;
3. predlaganje izmjena i dopuna Strategije shodno uočenoj potrebi u komunikaciji sa lokalnim samoupravama;
4. izrada odgovarajućih informacija i analiza i njihovo dostavljanje Vladi Crne Gore uz uključivanje lokalnih samouprava shodno potrebi;
5. izrada periodičnih, tematskih, kao i obaveznog godišnjeg i obaveznog završnog izvještaja o implementaciji Strategije koji se dostavljaju Vladi Crne Gore na usvajanje.

Sa aspekta dinamike monitoringa, Nacionalni tim će održavati kvartalne konsultativne sastanke, a prema ukazanoj potrebi organizovaće i dodatne tematske sastanke, takođe, pripremaće polugodišnje, finalne godišnje i završni izvještaj o implementaciji Strategije.

U kontekstu monitoringa implementacije Strategije, lokalne samouprave će Nacionalnom timu dostavljati polugodišnje i finalne godišnje izvještaje o njenoj implementaciji, a dostavljeni izvještaji lokalnih samouprava će biti integralni dio polugodišnjih i finalnih godišnjih izvještaja Nacionalnog tima o implementaciji Strategije.

Dodatno, Nacionalni tim će, u okviru svog rada, održavati kontinuirani dijalog sa organizacijama civilnog društva, lokalnim samoupravama, kao i sa ostalom zainteresovanom javnošću u cilju unapređenja procesa implementacije Strategije.

Sa aspekta evaluacije učinka Strategije, Nacionalni tim će po okončanju dvogodišnjeg perioda implementacije Strategije izvršiti evaluaciju njenog učinka u komunikaciji sa lokalnim samoupravama, o rezultatima evaluacije informisati Vladu Crne Gore, te shodno njenim rezultatima preduzeti odgovarajuće korake radi eventualne izmjene i dopune Strategije u komunikaciji sa lokalnim samoupravama, odnosno unapređenja kvaliteta njene primjene.

Nakon okončanja implementacije Strategije izvršiće se njena eksterna evaluacija i njeni rezultati će biti sastavni dio završnog izvještaja o implementaciji Strategije, koji će biti dostavljen Vladi Crne Gore.

Sredstva potrebna za realizaciju Strategije za 2019, 2020, 2021, 2022. i 2023. godinu su procijenjena na iznos od 250 000 EUR i ona će se obezbjeđivati budžetom Crne Gore.

IV INFORMISANJE JAVNOSTI O CILJEVIMA I UČINCIMA STRATEGIJE

Pravedna i bezbjedna država, koja obezbjeđuje sigurnost i jednakost u ostvarivanju prava svim svojim građanima i građankama, predstavlja ključni prioritet Vlade Crne Gore. U tom kontekstu ostvarivanje i zaštita prava LGBTI osoba se nalazi u vrhu njene agende o ljudskim pravima.

Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 otuda predstavlja izraz kontinuiteta politike Vlade Crne Gore i njene riješenosti da okonča diskriminaciju i socijalnu isključenost LGBTI osoba u crnogorskom društvu, i unaprijedi kvalitet njihovog života.

Strategijom su postavljeni ciljevi i mjere čijim se ostvarivanjem želi napraviti odlučujući korak u pravcu unapređenja društvenog prihvatanja LGBTI osoba u Crnoj Gori, jačanju njihove bezbjednosti, kao i stvaranju prostora pune jednakosti za sve LGBTI osobe.

U tom kontekstu, kroz realizaciju kampanja, edukacija, informativnih emisija, manifestacija i drugih aktivnosti, na nacionalnom i lokalnom nivou, aktivno će se promovisati politika tolerancije, poštovanja ljudskih prava, socijalne uključenosti i pune jednakosti LGBTI osoba građanima i građankama Crne Gore.

Nacionalni tim će, kao tijelo odgovorno za monitoring implementacije Strategije, takođe:

- ✓ aktivno promovisati Strategiju domaćoj i stranoj javnosti na svim prigodnim javnim skupovima;
- ✓ aktivno promovisati Strategiju među stručnom javnošću u Crnoj Gori na svim odgovarajućim stručnim skupovima;
- ✓ aktivno promovisati Strategiju kod međunarodnih partnera na svim odgovarajućim međunarodnim skupovima;
- ✓ aktivno promovisati Strategiju kod privrednih subjekata u Crnoj Gori kroz realizaciju njenih mjera u koje će biti uključena privredna lica;
- ✓ aktivno promovisati Strategiju u Vojsci Crne Gore kroz realizaciju njenih mjera koje se odnose na sektor odbrane;
- ✓ preduzeti aktivnosti da Strategija bude dostupna javnosti na web portalima svih nacionalnih institucija/ustanova, kao i na portalima lokalnih samouprava;
- ✓ održavati obaveznu godišnju konferenciju za štampu na kojoj će javnosti prezentovati ciljeve Strategije i rezultate ostvarene tokom njene implementacije;

- ✓ objavlјivati izvještaje o implementaciji Strategije i izvještaje o njenoj evaluaciji na web portalu Ministarstva za ljudska i manjinska prava;

Takođe, Nacionalni tim će, u koordinaciji sa predstavnicima lokalnih samouprava, realizovati zajedničke aktivnosti na promociji ciljeva Strategije, kao i ostvarenih rezultata kroz tematske aktivnosti, istraživanja, kampanje, organizaciju okruglih stolova, zajedničke medijske nastupe, kao i kroz druge odgovarajuće aktivnosti.

CRNA GORA
MINISTARSTVO ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA

**Akcioni plan za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života
LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023 za 2019. godinu**

Podgorica, mart 2019. godine

Oblast 1.	DRUŠTVENO PRIHVATANJE LGBTI OSOBA
STRATEŠKI CILJ 1	<i>Unaprijeđeno društveno prihvatanje LGBTI osoba kroz snažniju podršku građana/ki ostvarivanju njihovih prava, jačanju nediskriminatornog karaktera sistema obrazovanja i eliminaciji diskriminacije u pogledu prava LGBTI osoba na sopstevnu kulturu.</i>
Operativni cilj - 1.1.	<i>Podrška crnogorskih građana i građanki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećana za 10%.</i>
Indikator	<i>Nivo podrške građana i građanki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećan za 10% u odnosu na 2018. godinu.</i>
Mjera 1.1.1	Promovisati toleranciju i društvenu jednakost LGBTI osoba u sportu.
Aktivnosti	Uraditi informativne materijale kojima se promoviše tolerancija i društvena jednakost LGBTI osoba i distribuirati ih sportskim udruženjima u Crnoj Gori.
Ključni nosilac	Ministarstvo sporta
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, sportski savezi, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore ,lokalne samouprave i NVO-i
Vremenski okvir	III - IV kvartal
Indikator	Distribucijom informativnih materijala obuhvaćeno 10% sportskih udruženja u Crnoj Gori.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva sporta/ 1 500 EUR
Mjera 1.1.2	Edukovati sportske radnike za senziblian rad sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Organizovati radionice za obuku sportskih trenera za senziblian rad sa LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Ministarstvo sporta
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore , nacionalni sportski savezi, lokalne samouprave i NVO-i
Vremenski okvir	II - IV kvartal
Indikator	Radionice pohađalo najmanje 6% licenciranih sportskih trenera.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva sporta/ 1 500 EUR
Mjera 1.1.5	Edukovati starješine Vojske Crne Gore za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Oragnizovati radionicu za obuku 6% starješina u Vojsci Crne Gore za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Ministarstvo odbrane, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i

Vremenski okvir	III kvartal
Indikator	Edukovano najmanje 6% starješina u Vojsci Crne Gore
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 1500 EUR
Mjera 1.1.6	Informisati pripadnike Vojske Crne Gore o međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba.
Aktivnosti	Uraditi informativne materijale o međunarodnim standardima ljudska prava LGBTI osoba i distribuirati ih pripadnicima Vojske Crne Gore.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Ministarstvo odbrane, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	IV kvartal
Indikator	8% pripadnika Vojske Crne Gore informisano putem informativnih materijala
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 1000 EUR
Mjera 1.1.7	Organizovati fokus grupe sa roditeljima LGBTI osoba u vezi sa obezbjeđenjem podrške LGBTI djeci.
Aktivnosti	Organizovati dvije fokus grupe sa roditeljima LGBTI osoba u vezi sa obezbjeđenjem podrške LGBTI djeci.
Ključni nosilac	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Partneri u realizaciji	Centri za socijalni rad i NVO-i
Vremenski okvir	II - IV kvartal
Indikator	Održane dvije fokus grupe
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva rada i socijalnog staranja/ nisu potrebna finansijska sredstva
Mjera 1.1.8	Uspostaviti nacionalnu fokal point mrežu predstavnika lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba.
Aktivnosti	Organizovati konsultativne sastanke sa predstavnicima lokalne samouprave u vezi sa formiranjem nacionalne fokal point mreže.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Lokalne samouprave, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	III kvartal
Indikator	Održan konsultativni sastanak sa predstavnicima lokalnih samouprava
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 400 EUR
Operativni cilj - 1.2	<i>Unaprijeđen kvalitet i nediskriminatorni karakter sistema obrazovanja u Crnoj Gori.</i>
Indikator	<i>Stepen diskriminacije LGBTI osoba u oblasti obrazovanja smanjen za 10% u odnosu na 2018. godinu.</i>

Mjera 1.2.1	Edukovati nastavno osoblje u osnovnim i srednjim školama o pravima LGBTI osoba.
Aktivnosti	Organizovati radionice za edukaciju 3% nastavnog osoblja u svakoj osnovnoj i srednjoj školi o pravima LGBTI osoba.
Ključni nosilac	Ministarstvo prosvjete
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	II - IV kvartal
Indikator	Po 3% nastavnog osoblja iz svake osnovne i srednje škole je edukovano o pravima LGBTI osoba.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva prosvjete/ 2500 EUR
Mjera 1.2.2	Edukovati stručne saradnike u osnovnim i srednjim školama za pružanje psiho-socijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.
Aktivnosti	Organizovati edukativnu radionicu za stručno osoblje u osnovnim i srednjim školama za pružanje psiho-socijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.
Ključni nosilac	Ministarstvo prosvjete
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	II - IV kvartal
Indikator	Edukovano 9% stručnog osoblja u osnovnim i srednjim školama edukovano za pružanje psiho-socijalne podrške u procesu prihvatanja i integracije LGBTI učenika.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva prosvjete/ 1000 EUR
Mjera 1.2.3	Sprovesti istraživanje o nasilju među vršnjacima po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika u obrazovnim ustanovama.
Ključni nosilac	Ministarstvo prosvjete
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal
Indikator	Urađeno istraživanje
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva prosvjete/ 500 EUR
Mjera 1.2.6	Kontinuirano sprovesti kampanje za promociju tolerancije i nenasilja među školskom populacijom.
Aktivnosti	Uraditi informativne materijale kojima se promoviše tolerancija i nenasilje prema LGBTI vršnjacima i distribuirati ih školskoj populaciji u osnovnim i srednjim školama.
Ključni nosilac	Ministarstvo prosvjete
Partneri u realizaciji	Lokalne samouprave, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal

Indikator	Distribucijom informativnih materijala obuhvaćeno 30% školske populacije u osnovnim i srednjim školama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva prosvjete/ 500 EUR
Operativni cilj - 1.3	<i>Eliminisana diskriminacija LGBTI osoba u pogledu prava na sopstvenu kulturu i na autentični kulturni izraz.</i>
Indikator	<i>Stepen diskriminacije LGBTI osoba u pogledu prava na sopstvenu kulturu smanjen na nultu vrijednost u odnosu na 2018. godinu.</i>
Mjera 1.3.1	Uputiti preporuke javnom TV servisu sa akcentom na osnaživanje afirmacije vrijednosti tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.
Aktivnosti	Urađene i distribuirane preporuke javnom TV servisu sa akcentom na potrebi obogaćivanja programskog sadržaja kojim se afirmišu principi tolerancije prema LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Ministarstvo kulture
Partneri u realizaciji	Javni TV servis i NVO-i
Vremenski okvir	III kvartal
Indikator	Urađene i distribuirane preporuke.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva kulture/ Nisu potrebna finansijska sredstva.
Mjera 1.3.2	Nabaviti 5000 publikacija koje se tematski bave LGBTI osobama i kulturnim identitetima koji afirmišu njihovo društveno prihvatanje i distribuirati ih školama u Crnoj Gori.
Aktivnosti	Nabaviti 1000 publikacija koje se tematski bave LGBTI osobama i kulturnim identitetima koji afirmišu njihovo društveno prihvatanje i distribuirati ih školama u centralnoj regiji Crne Gore.
Ključni nosilac	Ministarstvo kulture
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, lokalne samouprave i NVO-i
Vremenski okvir	II kvartal
Indikator	Distribuirano 1000 primjeraka publikacije
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva kulture/ 500 EUR Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 500 EUR
Mjera 1.3.3	Organizovati izložbe umjetničkih radova LGBTI osoba.
Aktivnosti	Realizovati najmanje jednu izložbu umjetničkih radova LGBTI osoba u lokalnim samoupravama na sjeveru Crne Gore.
Ključni nosilac	Ministarstvo kulture
Partneri u realizaciji	Lokalne samouprave i NVO-i
Vremenski okvir	III - IV kvartal
Indikator	Održana najmanje jedna izložba
Izvor finansiranja/iznos	Budžet Ministarstva kulture/ 1000 EUR

sredstava	
Mjera 1.3.4	Promocija Zbornika radova o queer teoriji.
Aktivnosti	Realizovati najmanje 1 panel na kome će biti prezentovan Zbornik radova o queer teoriji.
Ključni nosilac	Ministarstvo kulture
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	II - IV kvartal
Indikator	Realizovan najmanje 1 panel
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva kulture/ 1000 EUR
Mjera 1.3.5	Pisanje, priprema i štampa, kao i prevođenje publikacija kojima se afirmišu ljudska prava LGBTI osoba i promovišu kulturni izrazi koji doprinose afirmaciji principa tolerancije i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.
Aktivnosti	Štampa Zbornika radova o queer teoriji.
Ključni nosilac	Ministarstvo kulture
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Vremenski okvir	I kvartal
Indikator	Odštampano 1000 primjeraka Zbornika radova o queer teoriji.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva kulture/ 3000 EUR

Oblast 2.	BEZBJEDNOST I ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA LGBTI OSOBA
STRATEŠKI CILJ 2	<i>Unaprijeđen normativni okvir i njegova primjena za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.</i>
<i>Operativni cilj - 2.1.</i>	<i>Podignut nivo obučenosti policijskih službenika za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba.</i>
<i>Indikator</i>	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred policijskim organima povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu.</i>
Mjera 2.1.1.	Edukovati pripadnike policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati edukativne radionice za pripadnike policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama iz sjevernog regiona Crne Gore.
Ključni nosilac	Uprava policije
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal

Indikator	Edukovano 40 pripadnika policije za senzibilan rad sa LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Uprave policije/ 1 600 EUR
Mjera 2.1.2	Edukovati pripadnike policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati edukativne radionice za pripadnike policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama iz centralnog regiona Crne Gore.
Ključni nosilac	Uprava policije
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Savjet Evrope i NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal
Indikator	Edukovano 40 pripadnika policije za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Uprave policije/ 3 300 EUR
Mjera 2.1.4	Kontinuirano realizovati dijalog Uprave policije i LGBTI zajednice o pitanjima bezbjednosti LGBTI osoba.
Aktivnosti	Realizovana najmanje 4 sastanka Tima povjerenja Uprave policije i LGBTI zajednice.
Ključni nosilac	Uprava policije
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Tužilaštvo, sudovi i NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal
Indikator	Održana 4 sastanka Tima povjerenja Uprave policije i LGBTI zajednice.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Uprave policije/ 400 EUR
Operativni cilj - 2.2	<i>Podignut nivo obučenosti tužilaca za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba.</i>
Indikator	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred Državnim tužilaštvom povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu.</i>
Mjera 2.2.2	Edukovati tužioce za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.
Aktivnosti	Realizovati edukativnu radionicu za obuku 3% tužilaca za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo pravde, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjet Evrope
Vremenski okvir	III - IV kvartal
Indikator	Edukovano 3% tužilaca za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu / 1 500 EUR

Operativni cilj - 2.3	<i>Podignut nivo obučenosti sudija za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba.</i>
Indikator	<i>Broj uspješno procesuiranih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama pred sudovima povećan za 20% u odnosu na 2018. godinu</i>
Mjera 2.3.2	Edukovati sudije za prepoznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama sa posebnim fokusom na primjeni člana 42a Krivičnog zakona Crne Gore.
Aktivnosti	Realizovati edukativnu radionicu za obuku 5% sudija za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo pravde, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjet Evrope
Vremenski okvir	III - IV kvartal
Indikator	Edukovano 5% tužilaca za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu / 1 500 EUR
Operativni cilj - 2.4	<i>Službenici u jedinicama lokalne samouprave su senzibilisani za rad sa LGBTI osobama i osposobljeni za primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda.</i>
Indikator	<i>Žalbe građana i građanki na procesuiranje njihovih prava u skladu sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istoga pola i zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda 5<</i>
Mjera 2.4.3	Senzibilisati zaposlene u organima lokalne samouprave za rad sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati edukativnu radionicu za zaposlene u lokalnim samoupravama za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Lokalne samouprave i NVO-i
Vremenski okvir	I - IV kvartal
Indikator	Edukovano po 2% zaposlenih u svakoj crnogorskoj opštini.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava/ 3000 EUR
Operativni cilj - 2.5	<i>Kreirane pretpostavke za efikasan monitoring primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.</i>
Indikator	<i>Uspostavljen funkcionalan sistem monitoringa primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.</i>
Mjera 2.5.1	Uraditi analizu primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Vremenski okvir	I - IV kvartal
Indikator	Urađena Analiza primjene Zakona o zabrani diskriminacije sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.

Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 3000 EUR
Mjera 2.5.2	Inicirati dijalog sa pravosudnim organima radi uspostavljanja funkcionalnog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati konsultativni sastanak sa predstavnicima sudske vlasti radi definisanja neophodnih koraka za uspostavljanje funkcionalnog i raščlanjenog vođenja evidencije o procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Ministarstvo pravde
Partneri u realizaciji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Vremenski okvir	II kvartal
Indikator	Realizovan najmanje jedan sastanak sa predstavnicima sudske vlasti na kome je razmatrano pitanje vođenja evidencije.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva pravde/ 100 EUR
Operativni cilj - 2.6	<i>Podignut nivo informisanosti LGBTI osoba o njihovim pravima garantovanim zakonima i instrumentima njihove zaštite.</i>
Indikator	<i>Najmanje 2000 LGBTI osoba informisano o njihovim zakonskim pravima i instrumentima njihove zaštite.</i>
Mjera 2.6.1	Informisati LGBTI zajednicu o njihovim pravima u vezi sa krivično-pravnom i prekršajno-pravnom zaštitom od nasilja i diskriminacije.
Aktivnosti	Održati info sesije u saradnji sa NVO-ima na kojima su LGBTI osobe informisane o njihovim zakonskim pravima.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	Ministarstvo pravde, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	III - IV kvartal
Indikator	Najmanje 200 LGBTI osoba informisano o njihovim zakonskim pravima.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ 400 EUR
Operativni cilj - 2.8	<i>Unaprijeđena primjena Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca kroz osnaživanje kapaciteta zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama.</i>
Indikator	<i>Manje od 5 prigovora LGBTI osoba na postupanje zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama.</i>
Mjera 2.8.1	Edukovati zaposlene u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom na temu „Progon po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i senzibilan rad sa ovom populacijom“.

Ključni nosilac	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Partneri u realizaciji	Međunarodne organizacije i NVO-i
Vremenski okvir	IV kvartal
Indikator	Edukovano 100% zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom supsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom na temu „Progon po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i senzibilan rad sa ovom populacijom“.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva unutrašnjih poslova

Oblast 3	PRISTUP RADU, USLUGAMA I SERVISIMA PODRŠKE
STRATEŠKI CILJ 3	<i>Unaprijeđen pristup radu, uslugama i servisima podrške za LGBTI osobe.</i>
Operativni cilj - 3.1.	<i>Unaprijeđen pristup radu i efektivna zaštita prava LGBTI osoba u sferi radnih odnosa.</i>
Indikator	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u zapošljavanju za 10% u odnosu na 2018.g.</i>
Mjera 3.1.1.	Informisati poslodavce i sindikate u pogledu antidiskriminacione zaštite LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.
Aktivnosti	Realizovana tematska sjednica Socijalnog savjeta sa fokusom na antidiskriminacionu zaštitu LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.
Ključni nosilac	Ministarstvo rada i socijalnog staranja - Socijalni savjet
Partneri u realizaciji	Unija poslodavaca, sindikati, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i NVO-i
Vremenski okvir	III – IV kvartal
Indikator	Održana tematska sjednica Socijalnog savjeta sa fokusom na antidiskriminacionu zaštitu LGBTI osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Nisu potrebna finansijska sredstva.
Operativni cilj – 3.2	<i>Unaprijeđen pristup uslugama zdravstvene zaštite za LGBTI osobe.</i>
Indikator	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu zdravstvenoj zaštiti za 10% u odnosu na 2018.g.</i>
Mjera 3.2.1	Edukovati medicinske radnike za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati edukativne radionice za 80 medicinskih radnika za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama iz sjevernog i centralnog regiona Crne Gore.
Ključni nosilac	Ministarstvo zdravlja

Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	IV kvartal
Indikator	Edukovano 80 medicinskih radnika za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Javnih zdravstvenih ustanova/ 1000 EUR
Operativni cilj - 3.3	<i>Unaprijeden pristup uslugama socijalne zaštite i servisima podrške za LGBTI osobe.</i>
Indikator	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu javnim uslugama za 5% u odnosu na 2018.g.</i>
Mjera 3.3.1	Edukovati stručne radnike u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Aktivnosti	Realizovati edukativnu radionica za 4% stručnih radnika u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Ključni nosilac	Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu
Partneri u realizaciji	Ministarstvo rada i socijalnog staranja i NVO-i
Vremenski okvir	I – II kvartal
Indikator	Edukovano 4% stručnih radnika u centrima za socijalni rad za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu/ 2000 EUR
Mjera 3.3.2	Konsultantska podrška postupku licenciranja specifičnih LGBTI usluga.
Aktivnosti	Organizovati okrugli sto na kome će se nevladinim organizacijama prezentovati postupak i uslovi licenciranja usluga podrške.
Ključni nosilac	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	IV kvartal
Indikator	LGBTI servisi licencirani.
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva.
Mjera 3.3.3	Podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz Javne konkurse za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija.
Aktivnosti	Objaviti Javni konkurs za finansiranje projekata/programa NVO-a kroz koje je moguće podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga.
Ključni nosilac	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Partneri u realizaciji	NVO-i
Vremenski okvir	II kvartal
Indikator	Objavljen Javni poziv za finansiranje projekata/programa NVO-a

Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava/ Sredstva opredijeljena za finansiranje projekata/programa NVO u skladu sa Odluka o utvrđivanju prioriteta od javnog interesa i visine sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija u 2019. godini
<i>Operativni cilj - 3.4</i>	<i>Unaprijeđena turistička usluga za LGBTI turiste.</i>
<i>Indikator</i>	<i>Smanjen stepen diskriminacije LGBTI osoba u pristupu javnim uslugama za 5% u odnosu na 2018.g.</i>
Mjera 3.4.1	Uraditi analizu tržišta i procjenu potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.
Ključni nosilac	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Partneri u realizaciji	Privredna komora Crne Gore, lokalne turističke organizacije i NVO-i
Vremenski okvir	I – IV kvartal
Indikator	Urađena Analizu tržišta i procjena potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta
Izvor finansiranja/iznos sredstava	Budžet Ministarstva održivog razvoja i turizma/ 5000 EUR

